

BLÄNKET

Informationsskrift för medlemmar i Svenska Fyrsällskapet 2003:1. Årg 7

BLÄNKET

2003:1

Adress:

Svenska Fyrsällskapet
c/o Esbjörn Hillberg
Donsö backe 16
430 82 Donsö
Tel. 031-97 21 48
Fax. 031-97 06 23

e-post:

esbjorn@hillberg.com

Hemsida: www.fyr.org

Redaktör: Maria Elsby
Uppegårdsvägen 25
444 42 Stenungsund
Tel. 0303-77 03 01

e-post:

maria.elsby@telia.com

Nästa manusstopp:
15 September 2003
Avisera senast 1 september

ISSN 1404-3262

OMSLAGSBILD:

*Ystads hamnfyr
(se artikel om fyringenjör Gellerstedt)*

Foto: Magnus Rietz

*Författarna är själva
ansvariga för artiklarnas
innehåll och bilder.*

Innehåll

Ordförandens sektor	2
<i>Esbjörn Hillberg</i>	
Utklippan 1936 - 1942	3
<i>Kjell Dabl</i>	
Amiralen Johan Henrik Kreüger och hans vindmätare	9
<i>Tage Andersson</i>	
Tjärvens fyrplats 100 år.....	13
<i>Dan Thunman</i>	
Fyringenjören som kom in i Svenska Akademien	16
<i>Björn Linn</i>	
Årets VIPP	19
<i>Esbjörn Hillberg, Johnny Söderlund</i>	
Intervju med Dan Thunman - Årets VIPP	20
<i>Hans Rutberg</i>	
Vårt nyaste fyrvandrarhem.....	22
<i>Mats Carlsson Lenart</i>	
Lotsning i Öresund: En trång och trafikerad farled	24
<i>Dan Jansson</i>	
Något om ledfyar	25
<i>Arne Sundström</i>	
Järlasjöpiren, ny fyr i Järlasjön i Nacka - N 18° 09,27 O 59° 18,24.....	29
<i>Sten Svensson</i>	
Fyrsällskapet på båtmässan "Allt för Sjön"	31
<i>Magnus Rietz</i>	
Ny fyrlitteratur	32
<i>Catharina Söderbergh</i>	
Notiser	33, 34
<i>Harry Sellmann, Hans Rutberg, Kristina Söderlind, Johnny Söderlund, Bodil Sundström, Marie Svensson, Maria Elsby</i>	
Efterlysningar	35, 36
<i>Esbjörn Hillberg, Tage Andersson, Johnny Söderlund</i>	
Klubbmärken, tröjor m.m.	35
Kommande träffar m.m.....	36
Redaktörens ruta	38
<i>Maria Elsby</i>	
Svenska Fyrsällskapet; styrelse och kommittéer	39
Medlemsavgifter	40
Dalénmuseet i Stenstorp	omslagets insida
Fyrresa till Bornholm och Christiansö, 5-7 sept. 2003	omslagets insida

Ordförandens sektor

Hej, när jag börjar skriva detta är det tidigt i januari. Snötäcket är c:a 30 centimeter och hela Donsö är vitt. Större delen av hamnen har ett tjockt istäcke, det är -14° och solen gör all vad den kan för att värma oss från en klarblå himmel. Kan det vara bättre?

För c:a hundra år sedan, när vi inte hade isbrytare, var fyrarna släckta denna tid på året och lugnet spred sig över skärgården fram till islossningen när fyrarna åter tändes. Nu skall vi i stället snart avbemannas Holmögådd, Sveriges sista bemannade fyrplats och därefter är vi ett av de få länder i världen som inte har någon bemannad fyrplats kvar. USA har inskrivit i sin grundlag att man alltid måste ha sin första fyrplats, Bosten Light, bemannad. Skall vi vara stolta över hur kostnadseffektiva vi är i vårt land eller skall vi skämmas över att vi inte vårdar vårt kulturarv bättre.

Trots allt kanske det inte är viktigast att bemanna fyrar nu för tiden utan det är nog mer väsentligt att bevara dem då de är en viktig del av vårt maritima arv. Som du kanske vet har myndigheterna föreslagit att 24 fyrar/fyrplatser skall tillhöra vårt nationalarv (NA). Därutöver har vi ett antal som redan är byggnadsminnen (BM) sedan tidigare och flera som troligtvis kommer att bli det. Nu skall man inte låta lura sig av vackra ord som NA och BM för orden och klassificering av byggnader hjälper inte om det inte anslås pengar till att vårda objekten. Ett NA skall - när det tas ur drift - vårdas av Statens Fastighetsverk (SFV) och ett BM skall vårdas av sina respektive ägare vilket för fyrarna är:

SFV, SjöV, Fortifikationsverket, några kommuner men även några privatpersoner. Det finns inga garantier att dessa ägare vårdar sina objekt men det finns många exempel på vanvårdnad eller långt eftersatt underhåll där färg flagnar, murbruk faller ner, fönster är trasiga, bräder ruttnar, järn rostar, etc. För närvarande är följande fyrar BM (de flesta sedan 1935 men även vissa från 1978 och 1993): Malören, Rödkallen, Gåsören, Rataskär, Bergudden, Holmögådd, Storzjungfrun, Bönan, Örskär, Djursten, Understen, Svartklubben, Söderarm, Korsö, Grönskär, Landsort, Gotska Sandön, Fårö, Östergarn, Faludden, Stora Karlsö, Vanäs, Ölands Norra, Högby, Kapelludden, Ölands Södra, Godnatt, Utklippan, Sandhammaren, Ystad inre, Trelleborg, Falsterbo, Tylö, Nidingen, Vinga och Hällö samt de större båkarna: Rata-skär, Arholma, Hävringe och Spårö. Jag vet att flera av dessa trots att de är BM är bristfälligt underhållna av sina ägare men det kan du bedöma själv om du skulle besöka dem.

Det är naturligtvis förståligt att SjöV vill göra sig av med fyrplatser som de inte behöver. Innan man säljer ut en så unik plats bör det dock finnas en officiell långsiktig plan som beskriver vad man vill göra med samtliga fyrplatser oberoende av om de är BM eller ej. Då fyrplatserna tillhör vårt lands maritima arv bör en sådan plan förankras på regeringsnivå och ej avgöras av tjänstemän inom statliga verk. Det främsta målet bör inte vara att den myndighet som äger fyren skall få så mycket betalt som

möjligt för sitt kulturminne utan att fyrplatsen skall överleva. Det är då viktigt att myndigheten kan sälja eller överlåta objektet till någon lokal förening som tar över ansvaret för att vårda och kanske även håller fyren lysande utan att denna förening behöver betala en förmögenhet då de i själva verket kommer att göra en kulturinsats och borde belönas för detta.

Ett sätt att lösa alla problem vore att starta en nationell fyrstiftelse vilket jag skrev om i Blänkets höstnummer 2002. Även om våra myndigheter tycker om idén så tar den tid att genomföra så därför måste man först stoppa all försäljning av fyrplatser tills det finns en långsiktig lösning. En sådan lösning måste godkännas av vår regering. Fyrsällskapet har därför under senhösten tillskrivit ett antal av våra riksdagsmän och bett dem om hjälp. Mottagandet har varit positivt från samtliga partier men ännu har ingenting drastiskt hänt. Och det kommer inte att hända snabbt heller. Vi fortsätter dock våra ansträngningar och ber samtidigt alla våra medlemmar att ta upp denna fråga med riksdagsmän som ni känner och med lokala tidningar, radio och TV. För att vi skall ha en chans att lyckas så

måste vi ha hjälp från hela vårt land. Det är otroligt viktigt att vi får en attitydändring på hög nivå och en samhällsdebatt i frågan för annars har vi tyvärr ingen chans.

I många andra länder har pendeln svängt tillbaka och man har börjat göra mycket för sina fyrar. I England har man återbemannat fyrplatser med pensionerade fyrvaktare och håller dem öppna för allmänheten. I Norge sker, trots avbemanning, samma sak och ett 20-tal politiker och tjänstemän har varit på en veckas studieresa till engelska fyrplatser och dess fyrmyndighet för att få idéer. När får Svenska Fyrsällskapet arrangera en sådan resa för våra politiker? I USA och England har man till och med haft undervisning om och arrangerat bevarandekonferenser om fyrar på många skolor. Vi ligger långt efter många länder. Jag hoppas att vi kan ändra på detta men då behöver vi din hjälp och ditt engagemang. Våra fyrar har ett mycket stort symbolvärde och får inte säljas eller rivas utan allmänheten måste ha tillgång till detta kulturarv även i framtiden.

Jag önskar oss all lycka till för det behöver vi verkligen!

Donsö 2003-01-31
Esbjörn

Utklippan 1936 - 1942

Kjell Dahl

Jag heter Kjell Dahl och är son till Otto Dahl, som kom till Utklippan 1936 som fyrbiträde och verkade där till sommaren 1942. Otto återkom sedan 1954 som fyrmästare och blev

kvar där till sin pensionering 1962.

Med denna "skrift" skall jag rannsaka mitt minne från "Klippe" under denna tid.

Utklippans fyr, nutida utseende

Foto: Magnus Rietz

Tiden före kriget 1936 - 1939

Våren 1936 kom vi alltså till Utklippan. Jag skulle under året fylla 7 år. Min 2 år äldre bror var i skolåldern och fick börja i skolan på Aspö inackorderad hos Frans "Pratmakaren m.m." Pettersson och hans hustru Cecilia under skolterminerna. Mina föräldrar ansåg att jag var för liten att börja skolan som 7-åring varför jag fick vänta ett år med skolstarten.

Fyrpersonalen bestod av fyrmästare (J. Lagerwall), fyrvaktare (V. Olsson) och 2 fyrbiträden (S. Edler och O. Dahl). Fyrmästaren höll strikt på titulaturen, någon Du-reform var otänkbar vid denna tidpunkt. Fyrpersonalen tjänstgjorde dygnet runt med i regel 4-timmars pass. Någon elektricitet och telefon fanns ej ännu. Fotogen fick bäras upp till "fyrlyampa" och det var många liter/natt. Linssystemet drevs av ett urverk vars lod måste dras upp efter 3 timmar c:a

och det var underförstått att någon slummer på vakttjänsten var otänkbar och närmast straffbar. Man måste också hålla utsikt på sjöfarten och sikten. Blev det dimma så gällde det att starta mistisignaleringen och det var en stor dieselmaskin som drev tryckluftsdrevena signaldon. Under i synnerhet hösten kunde signalerna ljuda veckovis och det var många decibel. Hörselskydd var ännu ej uppfunna och jag tror att många öron blev skadade av det starka ljudet.

Telefon fanns som sagt inte 1936. En "gnist-kunnig" fyrvaktare kunde med hjälp av en dieseldriven generator kontakta Karlskrona och informera om läget - väder m.m. Telefonkabeln drogs ut till fyrplatsen under senare delen av 1937 (tror jag). Radioapparaterna var förstas batteridrivna och det gällde att "hushålla" med glödströmmen då det särskilt vintertid kunde vara långt mellan stadsresorna och byte till nyladdade blyackumulatorer. TT-nyheterna (särskilt under kriget) och väderleksrapporterna var det som var viktigast att följa.

Hamnbygget på "Norraskär" påbörjades 1937. Jag kommer ihåg att ungefär mitt i där nuvarande hamnbassängen ligger arbetade tre stenhuggare. En höll i borret och två som slog med varsin slägga på borret och träffade rätt varje gång! Man högg troligen någon form av kantsten. Fem hus byggdes till de c:a 50-talet arbetare som så småningom skapade hamnbassängen och de fyra vågbrytarna på södra- och norra skären. Arbetsstyrkan bestod av stenhuggare, bergsborrare, timmermän, smeder, en sprängarbas, en dykare och kockar.

Utklippan pingsthelgen 1938 eller 1939. Personerna på bilden är från vänster till höger: Viktor Ohlsson, okänt barn, Greta Ohlsson (Gynmark), Nils-Erik Dahl, Torborg Dahl, Otto Dahl (dragspel), Kerstin Dahl (Nilsson), Maj Ohlsson (Gynmark), Åke Ohlsson, Elsa Bjälkelid, Axel Bjälkelid, Märta Bjälkelid, Nils Svensson, Rolf Bjälkelid, okänd och hunden Bella

Källa: Johnny Apell

Chef för bygget var ing. Persson (Uddborn) som disponerade ett av de fem husen. Fyrpersonalen höll en affär på södra skäret i den s.k. "saltaboden" med varor som tobak, snus, godis, läsk m.m. En "järnväg" (60 cm spårvidd) förband södra och norra skären för bl.a. transport av sten till hamnpirarna. Spåren drogs fram över där sedermera nya fyrmästarbostaden byggdes och till den NV piren. Vid schaktning för spåren påträffades tre skelett troligen skeppsbrutna. Hamnbygget blev ej klart innan kriget kom utan avslutades först 1942 med storslagen invigning.

Under denna förkrigstid bodde fyra familjer på Utklippan med fem barn i skolåldern. Vi tillhörde Torhamns kommun men gick i skola på Aspö och i Karlskrona (1 st). Även jag togs om hand av Frans och Cecilia under mitt första skolår. År 1938 när

även min syster skulle börja skolan så flyttade mor och vi tre syskon in i "Gamla Skolan" vid Lökanabben på Aspö. Det var sedan bara under jul- och sommarloven som vi fick komma hem till "Paradisön". Vid den här tiden och fram till 1960-talet så var det mycket ovanligt att fyrpersonalen hade någon egen bostad på "landbacken" så semestrarna tillbringades på fyrplatsen. Det blev väl någon vecka om året som man hälsade på släkt och vänner men annars var fyrplatsen hemmet.

Fisket i synnerhet på flundra och piggvar var mycket givande före kriget. Det kunde bli 10 tjug varje gång näten lades ut på "flathallarna" (4-5 meters djup). Flundrorna sumpades och kunde säljas i Karlskrona vid de normala proviantresorna dit. Sjöfågeljakten var även ett viktigt mattillskott under jaktsäsongen.

En ko fanns på ön något av åren. Höns ankor och en gris fanns också, så även ett par hundar. Samtliga djur blev nästan som familjemedlemmar och det var inte roligt när grisen skulle slaktas!

Under sommartiden var det ofta många släktingar eller bekanta till de olika familjerna på besök, så tidvis var det mycket folk därute och den sociala samvaron mycket positiv.

Krigstiden 1939 till sommaren 1942

Tiden som nu följde innebar stora förändringar för Utklippan. Det var inte bara kriget som ställde till problem. Tre stränga vintrar på rad satte också sin prägel på tillvaron. Kristiden förde ju med sig ransonering på nästan allt. Fotogen till belysningen drogs in och proviantresorna till Karlskrona med "Klippekuttern" som tidigare varit ungefär en gång i veckan fick nu ske var annan vecka om is och väder tilllät detta. Karbidlampor fick nu användas och vi barn tyckte det var mycket roligt att ladda och tända dessa. Denna belysning var inget att klaga på men det osade en hel del. Något som vi aldrig glömmar var inför jullovet 1939. Fyrmästare Lagerwall och "fader" Otto for dagen före Lucia iland för att vinterproviantera samt att hämta hem oss till 7 veckors jullov (man hade förlängt jullovet för att spara koks för uppvärmning i skolorna). Meningen var att vi skulle åka hem Luciadagen men då skolslutet inför julen var den 20 december fick vi gå till skolledningen (=Karl Malmbäck) och begära ledigt vilket givetvis beviljades. Nu blev det så att vädret inte var nådigt. Det blåste

storm dag efter dag och vi gick och väntade och väntade att fyrmästaren skulle ge "order" om hemfärd. Någon tillbakagång till skolan blev det inte, vilket förstås vi tyckte var bra. Dagarna gick som sagt och julmaten som var inhandlad inte bara till oss utan även till de två familjerna som var kvar på Klippe. Dessa fick dessutom sköta fyrsysslorna med dubbla vakter dag efter dag. Det blev så att vår mor fick ta hand om och tillaga julsinkor, syltor m.m. även till dom "därute". Kyl och frys var ju ännu ej uppfunna, det var konservering och insaltning som gällde. Först på julafton kom det efterlängtrade beskedet att vi skulle få fara hem med Aspölotsbåten som var en större båt än kuttern, som dock Lagerwall och Otto "tog hem". Det var några köldgrader och julgranarna som låg på däck blev till isklumpar. Jag kommer ihåg (och kommer aldrig att glömma) hur vi lade granen för avisning i köket framför vedspisen och hur vi skyfflade upp vattnet med en sopskyffel. Klockan 8 på julaftonskvällen stod dock granen klädd och tänd med levande ljus och vi hade säkert också fått julmat men det är dock minnet av granen som vi aldrig kommer att glömma!

Vintrarna som följde förde med sig en hel del besvärligheter. Det var ju ransonering på det mesta och detta förde med sig att man fick lämna ransoneringskortet hos våra handlare för att kunna vinterproviantera med en framförhållning på minst 2 månader. Som nämnts tidigare så var det ett måste att ha ett lager av hemkonserverade kötträtter, insaltad fisk (torsk,

Fågeljakt vid Utklippans fyr 1940-41.

sill, ål, flundra), potatis, mjöl osv. Mjöl hade vi bara när proviantturererna till Karlskrona kunde genomföras. Basköttmaten bestod flera gånger i veckan av sjöfågel och det var festmåltid varje gång. Som 12-åring fick jag lov att jaga med en något svagare krutladdning för att kunna stå emot rekylen från bösskolven. Mitt första skott gav 2 alfåglar som trofé, så det var en stolt gosse som med vår hund Bellas hjälp kunde ordna ett middagsmål. Man brydde sig inte om ifall jakten var tillåten eller ej! Det var alfågel som var bäst och lättast att finna i de isvakar som alltid fanns på någon sida av ön, men även ejder, svärta, sjöorre, gräsand, vigg och knipa var utmärkta. Potatis var naturligtvis mycket av en basvara men en av vintrarna klarade inte källaren av kölden utan en stor del av potatisarna blev frostskadade och nästan oätbara. Utmärkt bröd bakades i en stenbakugn i "fästning-

Källa: Johnny Apell

en" i fyrdelen. Jäst var ju en färskvara så det var surdeg som gällde. Varje höst kom en vedskuta med björkved som skulle räcka ett år. Drivved togs naturligtvis om hand när den flöt iland. På försomrarna samlade man mäs- och trutägg som även konserverades i vattenglas och var ett utmärkt tillskott till bak och pannkakor. Vi åt också dem vändstekta och det smakade faktiskt bra.

Isvintrarna gjorde ju att transporterna till ön ibland inte ens kunde göras med de små "isbrytarna", som flottan hade. Ofta byggde isen upp vallar ibland 10-tals meter höga. Inte under någon av vintrarna fanns det möjlighet att på isen ta sig c:a milen till Torhamslandet. En av vintrarna blev vi så isolerade att vi kom till skolan på Aspö i mitten av mars i stället för den 15 februari. Vi blev hämtade av ett av flottans fartyg.

1940 så stationerades en signalsta-

tion (gällde för de flesta fyrplatserna) på Utklippan i fyrens fästningsdel. Det var 7 - 8 flottister som skulle bevaka verksamheten runt ön från de tidvis mycket närgångna tyskarna både till havs och i luften. Fyrmästaren blev den som var befälhavare. F.ö. var det vanliga meniga värnpliktiga och inkallade flottister, som utgjorde bemanningen. En "inhyrd" västkustträlare bestyckad med en liten kanon och en kulspruta fanns under en period med några man ytterligare som "försvar". Bevapningen för övrigt utgjordes av karbiner modell 96. Hjälpvedetbåten, som den kallades, sköt vid några tillfällen varningsskott på närgångna flygplan som cirklade runt fyren och man såg hur piloten fotograferade fyren och hamnbygget. Det påstods av skyttarna att någon kula "skadsköt" planet och någon sanning låg det nog däri då det kom order från Marinkommando Syd att det icke fick skjutas mera!

Livet på "Klippe" blev nu mycket annorlunda. Soldaterna flöt väl in bland fyrpersonalen och vi hade mycket roligt tillsammans under våra ferier. En "soldat" (Åke Pettersson från Karlskrona) blev kvar som frivillig även när han var muck, totalt stannade han i nästan 2 år. Vintern 1941 blev dock besvärlig med mat, tobak och kläder i första hand. Jag kommer ihåg hur Otto många gånger rullade cigaretter till de stackars rök sugna. Chefen, fyrmästaren, var så "försynt" att han inte vågade tala om för Marinkommandot hur illa det stod till med förnödenheterna. Toppen nåddes när Åke P. talade om för

"Chefen" att det bara fanns ett par hela strumpor och fick till svar att dessa fick den som hade vakten ha, övriga fick hålla sig inomhus! Åke tvingade sig då till telefonen och fick kontakt med de ansvariga på "Kommandot" som då fick reda på det svåra läget och lovade omedelbar hjälp. Det dröjde sedan bara någon dag innan ett flygplan kom ut och på låg höjd kastade ner det som var mest akut. Isen var vid detta tillfälle så grov att någon båt ej kunde komma fram. Man frågar sig nu i efterhand hur det skulle gått vid ett svårare sjukdomsfall!

Under en del av krigstiden var fyren släckt dygnet runt. Man kan naturligtvis undra vad det var de "stackars" soldaterna skulle spana på när isen låg så långt ögat kunde se!

Under 1941 blev det ny fyrmästare på Klippe. Före krigsutbrottet hade Edlers lämnat fyren för en ny befattning som fyrmästare på Kullen. Familjen V. Olsson hade drabbats av en stor sorg då deras näst äldste son (ungefär 20 år) tragiskt drunknade då han med sin flateka försökte bärga en stor stock som (troligen) vid bogsering med ekan drog ner denna under vattnet. Olssons fick efter detta förflyttning till annan fyrplats utanför Oxelösund.

En strandning av ett norskt lastfartyg inträffade våren 1941 under Lagerwalls tid som fyrmästare. Båten med 10-talet besättningsmedlemmar stod hårt på grund och en bärgningsbåt gjorde under flera dagar försök att dra loss båten utan att lyckas. Det slumpade sig så att när bärgningsbåten hade gått till Karlskrona för bunk-

ring så gled "norsken" av grundet, troligen på grund av högre vattenstånd. Personalen hade redan flyttat till hamnbyggets baracker. Klippeskuttern gick då ut för att försöka bogsera båten in på grundare vatten men detta misslyckades och man var tvungen att "släppa loss" varpå båten gick till botten på relativt stort djup och där lär den ligga än idag. Besättningen hade dock "räddat" spritlagret. På Utklippan fanns det bara manfolk, det var ju under skolterminen. Det har berättats mig att det var ett stort "sjöslag" på land under mer än en dag och spritlagret lär ha gått åt!

Sommaren 1942 var det då dags att lämna Utklippan. Otto hade då fått

befordran som fyrvaktare på fyrskeppet Utgrunden i Kalmarsund. Lotsångaren Kalmar hämtade oss och möblemang och landade oss i Bergkvara där vi blev i 4 år. Otto med familj flyttade sedan vidare till Hanö (där han liksom jag är född) för en ny 4-års period. Efter detta blev det 1950 en ny flyttning och nu till Sandhammaren i Skåne. 1954 slöts så cirkeln och Otto kom tillbaka till Klippe och blev kvar där som fyrmästare till sin pensionering 1962. Under denna tid var det en fröjd för oss barn och barnbarn att komma ut hit på semestrarna. Tio år senare 1972 automatiserades fyren och fyrapersonalens saga var all. Detta var något som vi på 1940-talet aldrig kunde drömma om!

Amiralen Johan Henrik Kreüger och hans vindmätare

Tage Andersson

Våra dagars vädertjänster formades under det senare 1800-talet. Flera nödvändiga förberedelser svarade sjömän för. Amiralen Beauforts 12-gradiga vindskala från 1806 är inte den första, men den som blev internationellt accepterad. Först användes den av kaptenen på *Beagle*, Robert FitzRoy, under hans världsomsegling med Charles Darwin som passagerare. FitzRoy startade 1854 den avdelning av Board of Trade som senare blev det engelska Meteorological Office. FitzRoy upprättade ett nät av telegraf-

erande väderstationer, med vars hjälp han 1861 började utfärda stormvarningar. I sin stora "*Weather Book*" från 1863 ser han våra cykloner och stormar som vågor på gränsen mellan den varma tropikluften och den kalla polarluften. Termen 'cyklon' infördes av den engelske sjökaptenen Piddington på 1840-talet. Den amerikanske amiralen Maury's kartor över världshavens strömmar och vindar i "*Wind and Currents Charts*" (1847) revolutionerade sjöfarten'. Maury tog också initiativet till den första

internationella konferensen i oceanografi, meteorologi och navigering i Bryssel 1853. En väderkunnig svensk var amiralen Johan Henrik Kreüger, som omkring 1850 konstruerade en vindmätare, som användes av det första svenska meteorologiska observationsnätet. Det var lotsverket, som på uppmaning av Vetenskapsakademien upprättade ett tjugotal stationer på fyrplatser. Nätet var dock inte främst avsett för meteorologi. Det primära syftet var att bestämma landhöjningen².

Johan Henrik Kreüger föddes i Lovisa, Finland, 1782. Han var son till tullförvaltaren Johan Kreüger och Anna Cederharf. 10 år gammal blev han sergeant vid armens flottans eskader i Sveaborg. Efter sjöofficersexamen och examen i skeppsbyggerivetenskap utnämndes han 1801 till fänrik. Därefter var han mest till sjöss i drygt 20 år, på såväl militära som civila fartyg. Bl.a. kommenderade han sex kanonslupar vid belägringen av Stettin under Napoleonkriget och förde handelsfartyg till Brasilien. En spektakulär insats gjorde han i Marocko, en av barbareskstaterna, som då fortfarande bedrev sjöröveri. För att svenska fartyg skulle skonas betalade Sverige en årlig tribut. Då 1821 års tribut på 20000 piastrar (ung. 79000 riksdaler riksmünt) ej betalats, utvisades svenske konsuln i Tanger. I

spetsen för en liten eskader sändes då Kreüger dit för att bilägga tvisten. Han lyckades över förväntan, sultanen inte bara avskrev sin fordran, han skänkte Kreüger 20000 piastrar. Kreüger överlämnade summan till konvojkommissariatet (är våra dagars frälse så generöst?).

1824 blev han kommandörkapten och 1825 ledamot i förvaltningen av sjöärendena³, vars chef han blev 1841. Samma år utnämndes han till konteramiral. Vice amiral blev han 1850 och amiral 1857. Han kallades till ledamot av Krigsvetenskapsakademien 1817 och till ledamot av Vetenskapsakademien 1857. Han avled 1858.

Efter tiden till sjöss blev Kreüger en flitig författare. Han behandlade bl.a. sjömilitär historia, aktuella nautiska problem, vapen och försvarsfrågor. I krigsvetenskapsakademien höll han 1841 ett anförande 'Om Luften, dess rörelse eller Vindarne, samt om orsakerna dertill', som visar att han behärskade sin tids meteorologi. Han uppskattar atmosfärens höjd till 8.5 svenska mil över havsytan och vet att luften består av 21 delar syrgas och 79 delar kvävgas. Han är förtrogen med de stora vindsystemen, passaderna, monsunerna, de östra subtropiska havens stiltje och västvindbältena med deras variabla vindar. Han känner till de då färskta rönen att de våldsamma tropiska stormarna är stora atmos-

¹ Ett exempel från Maurys verk, beskrivning av de subtropiska stiltjebältena, doldrums: *'The calm belts of the sea, like mountains on the land, stand mightily in the way of the voyager. Like mountains on the land, they have their passes and their gaps'*.

² 1858 startade Vetenskapsakademien ett svenskt nät av stationer för meteorologi och klimatologi. Nätet skulle omfatta 30 stationer. 21 fungerade 1859.

³ Förvaltningen av sjöärendena var ett centralt ämbetsverk som bl a skötte flottans ekonomi och fyrarna.

färsvirvlar. Deras rotationsriktning och banor känner han också och vet att de rör sej med måttlig hastighet, 10 till 30 engelska sjömil i timmen, men att deras vindhastigheter är mycket större. Tromber (tornados) och skydrag är också häftiga virvlar, fast mycket mindre. Beträffande våra stormar tror han att de också är stora virvlar, som möjligen kan ha bildats över Västindien. Senare, då han bearbetat observationerna från lotsverkets stationer styrks hans uppfattning om våra stormars virvelnatur (Kreüger 1855, 1857).

En tidig svensk vindskala

En svensk vindskala, (med 12 klasser) utarbetades 1779 under provsegling med ett nytt svenskt 60 kanonskepp (Kreüger 1841). Man hade ombord en anemometer, en tryckplatta med en svensk kvadratfots yta. Vindtrycket mättes under olika vindar. Varje tillfälle diskuterades av samtliga offi-

Tabell 1. Svensk vindskala från 1779. Vindtrycket i skålpund per svensk kvadratfot, luftkastighet i svenska fot per sekund. 1 svensk fot = 29.7cm, 1 skålpund = 0.4251 kg. Efter Kreüger (1841).

Vindens benämning	Vind tryck	Luft hast.
Lab. Bram-segels Kultje	1/2	20
Bram-Segels Kultje	1	28.5
Frisk Bram-Segels Kultje	1 1/2	35.5
Märssegels Kultje	2	41
Styf Mers-Segels Kultje	2 1/2	46
Refvad Märs-Segels Kultje	3	50
Styf refv. Märs-Seg. Kultje	4	58
Under-Segels Kultje	5	65
Half Storm	7 à 8	79
Full Storm	10 à 12	96
Orkaner	20	130
Den starkaste Orkan som blifvit utrönt	30	159

cerare och man kom överens om hur vinden skulle benämnas. Resultatet blev en tabell över vind, vindtryck och vindhastighet, den senare beräknad av Kreüger (som ej vågade garantera tillförlitligheten).

Det var i alla fall Beauforts skala som 1838 infördes i den engelska örlogsflottan och efterhand blev internationellt accepterad.

Kreügers vindmätare

Fig. 1 är en principskiss av Kreügers vindmätare. Vindfanans, **g**, axel är ett rör (kunde vara en muskötpipa skriver Kreüger). Tryckplattan, **h**, löper med två par friktionsrullar i en ram ovanpå vindfanan. En lina genom

Fig. 1: Principskiss av Kreügers vindmätare Källa: Axel Erdmann (1855)

röret förbinder tryckplattan med hävarmen och motvikten **o**. Två spärrhakar **q** låser hävarmen med skalan vid maximala utslaget. Kreüger skriver att instrumentet skall placeras ovanför takåsen på fyrmästarbostället, med hävarm och skala på vinden. Vindfanan ska vara i skorstenshöjd. Efter försök vintern 1849 försågs vindfanan med en V-formad fena för att dämpa svängningarna. En skiva med en 32-gradig vindros fäst på vindfanans axel gav vindriktningen. Instrumentet hade också en primitiv registreringsanordning, en kritstump på hävarmen ritade på en rund skiva som vreds runt av ett pendelurverk med lod. Den användes nog inte.

Vindmätaren deltog i världsutställningarna i London 1851 och Paris 1855. I bägge belönades den med medalj. Det exemplar som deltog i Paris skänktes, efter brevväxling där bl.a. den svenske kungen Oskar I deltog, till den franske marinministern.

I början på 1850-talet placerades mätaren på 9 fyrplatser samt Kastellholmen i Stockholm och Kungsholms fästning i Karlskrona. En teckning från 1800-talets senare hälft visar Holmögdadd med vindmätaren på fyrmästarens bostad mellan fyren och flaggan, fig. 2.

Då den nybildade Nautisk-meteorologiska byrån 1879 övertog ansvaret för fyrarna skrotades Kreügers mätare. Den ersattes av en handhållen manometer, Hagemanns vindmätare. Detta torde knappast medfört någon förbättring, och efter ett par decennier avskaffades den p.g.a. "påstådd oduglighet" (Östman, 1928).

Om Kreügers mätare skriver hans levnadstecknare Lilliehöök: "Om

Fig. 2: Holmögdadd, senare delen av 1800-talet. Del av lavering av okänd konstnär. Vindmätaren finns på taket till fyrmästarbostaden mellan fyrtornet och flaggstången. En steg mot gaveln leder upp till vinden. Vindobservationer gjordes 3 gånger per dygn, oftare vid höga vindstyrkor.

Källa: Riksarkivet

nämnde af Kreüger konstruerade instrument icke uppfyller allt hvad man af ett dyligt kan fordra, så torde det dock, väl underhållet, bättre än de flesta motsvara ändamålet, serdeles vid något starkare vindtryck".

För en seglande sjöman som Kreüger var det naturligt att mäta vindens tryck, och han polemiserar mot metoder med roterande mätkroppar, p.g.a. svårigheterna att beräkna vindtrycket från rotationshastigheten. Robinson utvecklade sin skålkorsanemometer i slutet av 1840-talet. Alltså, ungefär då Kreüger byggde sin. Med Robinsons mekaniskt mycket enklare och elegantare mätare kunde Kreügers skapelse inte konkurrera. Skålkorsanemometern blev standardinstrument för vindhastighet och används fortfarande. Dock användes Kreügers mätare nära 30 år i ett mycket tidigt nätverk av instrumentella vindobservationer.

Tack till Dan Thunman för hjälp med att finna figuren från 1800-talet..

Källor:

Krigsvetenskapsakademien.

Kreügerska arkivet, vol. 5.

Erdmann, A. 1855: Om de iakttagelser öfver vattenhöjdens och vindarnas förändringar, som nyligen blifvit vid åtskilliga fyrbåks-stationer kring Sveriges kuster tillvägabragta; jemte tabellariska sammandrag af observationerna för åren 1852-55. Kongl. Svenska VetenskapsAkademiens handlingar. Ny följd, 1, 247-303.

Hedin, A., 1988: Ljus längs kusten. Norstedts Förlag, Stockholm. ISBN 91-1-873432-4, sid. 329.

Kreuger, J.H., 1841: Om luften, dess rörelse eller Vindarne, samt om orsakerna dertill. Kongl. Krigs-Vetenskaps Akademiens Handlingar, År 1841,

sid. 105-128.

Kreuger, J.H., 1855: Om stormen den 3-5 October 1854. Öfvers. Af K. Vet.-Akad. Förh., d. 14 mars 1855, sid. 115-116.

Kreuger, J.H., 1857: Anmärkningar rörande vindarne på Sverges kuster under 1856 och stormen den 17 November samma år. Öfvers. Af K. Vet.-Akad. Förh., d. 11 mars 1857, sid. 93-94.

Lilliehöök, C.B.: Johan Henrik Kreüger. Levnadsteckn. öfver K. Sv. Vet. Akad:s ledamöter, 1, 119-124.

Östmann, C.J., 1928: Om vindskalor och vindmätare i svensk meteorologi. Medd. Statens Meteor.-Hydr. Anst, 4, 16 p.

Tjärvens fyrplats 100 år

Dan Thunman

Fyrbyggnaden på Tjärfven utanför Söderarm, hvars stomme uppfördes under 1902, är afslutad och fyren tändes första gången den 1 november (1903). Fyrapparaten, som utgöres af en 4:de ordningens blixttapparat, omfattande 3 st. bredvid hvarandra stående fack om 72 grader; har en omloppsbastighet af 10 sekunder och frambringar sålunda under denna tid tre tätt på hvarandra följande korta blänkar. Fyren har lux-ljus med en glödstrumpa af 50 mm diameter. Ljusstyrkan uppgår till cirka 5,000 bec Carcel. (Utdrag ur Lotsstyrelsens årsberättelse för år 1903)

Bakgrund

Bakgrunden till fyrplatsens anläggande var den under senare delen av 1800-talet ökande trafiken mellan Stockholm och Finland. 1896 års fyr-

Tjärvens kombinerade fyr- och mistisignalbyggnad. Byggnaden gavs en arkitektonisk utformning som anspelade på medeltidens borganläggningar.

Källa: Sjöfartsverkets arkiv

kommitté lyfte fram behovet av förbättrade säkerhetsanstalter för angöring av inloppet vid Söderarm och föreslog en lysboj nordväst om Söderarm och en mistapparat vid Söderarms fyrplats. Önskemål om en kombinerad fyr- och mistsignalapparat på Tjärven, belägen 2,5 minuter NNV från Söderarm, framfördes av bland andra flera ångbåtsbefälhavare. Men även Ångfartygsbolaget Bore - som trafikerade leden Åbo-Stockholm - uttryckte samma önskemål och så fick det bli.

Det lilla skäret Tjärven var emellertid direkt olämpligt att bebo för fyrpersonalen, varför Lotsverket här måste hitta en annan lösning. Det bestämdes i stället att personalen skulle stationeras vid Söderarms fyrplats, vars bemanning utökades med en man. Fyrpersonalen fick sedan turas om att ombesörja upppassningen vid Tjärven. För att klara detta uppfördes på Söderarm ett "nygammalt" bostadshus på källare som tidigare stått på fyrplatsen Västergarns Utholme väster om Gotland.

Fyr- och mistsignalbyggnaden uppförs

Den kombinerade fyr- och mistsignalbyggnadens fasader ritades av arkitekten Ludvig Peterson med stöd av planritningar från Fyringenjörskontoret. Flera detaljritningar, bland andra den till lanterninen och bröstmuren, togs fram av fyringenjören Uno Grönwall, som även på plats kom att leda hela byggnadsprojektet.

Sommaren 1902 kom arbetena igång och innan man gjorde uppehåll för vintern hade nästan hela stommen av tegel uppförts. Våren 1903 åter-

Tjärvens fyrplats 1999. Byggnadens stenväggar har klätts in med ljusa eternitplattor som ger ett bra skydd mot vådrets makter men tyvärr förtar byggnadens medeltida borgkaraktär.

Foto: D. Thunman

upptogs arbetena och den 1 november samma år kunde fyren tändas.

Den nya byggnaden var uppförd i tre våningar med kvadratisk planform. I ena hörnet fanns dock ett rundat tornparti på vilket lanterninen och fyrapparaten vilade. I övrigt rymde byggnaden bland annat källare, förråd, sovkammare, kök, maskinrum, vaktrum samt ett befälsrum i översta våningen med ett utskjutande parti likt ett hängtorn. Förutom av lanterninen, som inrymde en linsapparat av fjärde ordningen, kröntes byggnaden av en stor altan med kreneleringar. Byggnadens tegelstomme kläddes utvändigt med en gul, flammig klinker från Skromberga tegelbruk. Den arkitektoniska utformningen skulle föra tankarna till medeltidens borganläggningar.

Fyrplatsen genomgår stora förändringar

Åren 1952-53 genomgick fyrplatsen stora förändringar. En elkabel drogs

ut från Söderarm, och fotogenglödljus-
set ersattes med elektrisk belysning.
Den roterande linsapparaten byttes
mot en trumlinns en ny lanternin.
Samtidigt installerades ett reservag-
gregat för strömalstring, vilket auto-
matiskt trädde i funktion vid strömv-
brott. Ny utrustning installerades så
att fyren och mistsignalapparaten
kunde manövreras från Söderarm och
bemanningen drogs in. Kanske var
det även vid denna tid som byggnad-
ens exteriör kläddes in med eternit-
plattor.

Avslutning

När Tjärvens fyr tändes 1903 befann
sig det svenska fyrväsendet och fyr-
tekniken i en stark utvecklingsfas.
Ingenjören Gustaf Dalén (1869-1937)
skulle under de närmaste decennierna
med stor framgång utveckla fyr-
tekniken och inom detta område
verkligen placera Sverige på
världskartan. Samtidigt började beh-
ovet av nya bemannade fyrplatser att
mattas av. Den nya fyrtekniken möj-
liggjorde istället en kraftig utveckling
av farledsfyrarna. Vidare utvecklade
Lotsverkets ingenjörer med stor fram-
gång kassunfyrarna som bland annat
kom att ersätta fyrfartygen.

I dag, 100 år efter att fyren på
Tjärven tändes, har behovet av större
fyrplatser nästa helt upphört - med
hot om släckning, utförsäljning och
rivning som följd. Men samtidigt som
fyrarnas nautiska värde minskat ökar
deras kulturhistoriska värden, något
vi måste beakta, ta till vara och
utveckla. Förhoppningsvis har Tjär-
vens fyrplats en sådan strategisk pla-
cering att den även i framtiden får

lysa och ge de sjöfarande ledning.
Hundraåringen har ett unikt och
spännande läge och bör även kunna
användas för andra ändamål. Den
riksbekante författaren Gunnar Ekelöf
är en av många som låtit sig påverkas
av dess mystik, något som han här
själv får beskriva.

Tjärven (av Gunnar Ekelöf)

*En sensommarnatt, från ångarens
däck,
satt jag ensam och såg när de sista
skären försvunnit
en ensam fyr på ett ensamt skär,
inte en hög och smal som fyrrar är
mest
men palatslik, byggd som ett ökenslott,
ett märkligt stenblock i hägrande
luft...*

*Vem flyttade slottet hit
och satte det på ett ödligt skär?
Vem tog det ur öknen, djinn eller
ande,
vem bor i de hundra gemaken, nymf
eller fe?
Vem flyger i fjäderhamn dit, vem
stiger
dit upp ur de svartblanka vattnen?*

*Långsam dyningen rullar
en ångares stjärnbild doppas i hori-
sonten:
Maskinerna dunkar och vidare går
färden,
avstånden sjunker i fjärran dis.
Men långt, långt där borta tycks
någon irra
med lampa i banden från sal till sal,
från fönster till fönster, sökande.*

(Ur *Köp den blindes sång*, 1938)

Borgens väktare har sedan länge abdikerat och dess arkitektur trivialiserats, men visst ruvar Tjärven eller "Ensamhetens ö" fortfarande på något mystiskt och spännande?

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Riksarkivet

Lotsstyrelsens arkiv

Fyringenjörkontorets huvudserie av koncept. B III aa. Vol 30-32.

Leveranskontrakt. F III ca. Vol 9-11.

Lotsstyrelsens årsberättelser åren 1902 och 1903

Skrivelser från Kungl. Maj:t. E I a. Vol

nr 31.

Skrivelser från myndigheter och enskilda till Fyringenjörkontoret. E II b. Vol nr 29-30.

Litteratur

Fyrar i litteraturen. Texter samlade av Britt Dahlström och Per Rydén. Stockholm 1992

Thunman, Dan. Sveriges fyrplatser. En bebyggelsehistorisk dokumentation av f.d. bemannade fyrplatser anlagda under Lotsverkets tid. Utgiven av Sjöfartsverket i samarbete med Riksantikvarieämbetet. Norrköping 2000.

Fyringenjören som kom in i Svenska Akademien

Björn Linn

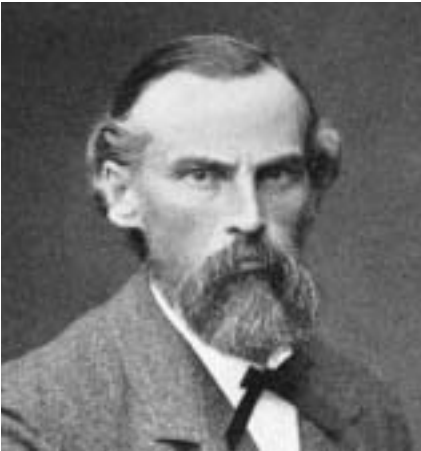
Ingen annan svensk fyrbyggare har kunnat ställa samman en meritförteckning som liknar A.T. Gellerstedts. Han började praktisera i fyrväsendet som sextonåring men utbildade sig också till arkitekt innan han fick fast tjänst som fyringenjör. Arbetet inom lots- och fyrväsendet gav honom djupa intryck av landskap och gamla byggnader, som han omsatte i bildkonst och poesi men också i sin följande verksamhet som den förste professorn i arkitektur vid Kungl Tekniska Högskolan. Han blev en viktig impulsgivare för den nya arkitektur som började utvecklas på 1890-talet och därtill ledamot både av Konstakademien och av Svenska Akademien. I allt detta var han en för-synt man, mycket uppskattad av dem som kände honom.

Albert Theodor Gellerstedts liv började 1836 på bostället Sundbacken vid Hjälmare kanal, där hans far var anställd som byggmästare. Pojken hade visat anlag för att rita och skickades 1852 till Stockholm för att utbilda sig. Där blev han inackorderad hos den kände fyrbyggaren, konduktören vid Lots- och fyrinrättningen C.F. Carlsson, vars kollega Carl Sandell - en släkting till fru Gellerstedt - blev den som särskilt tog hand om pojken. Denne började redan nu studera som extra elev vid Konstakademien, som då hade hand om arkitektutbildningen. På sommaren samma år - 1852 - praktiserade han under Sandell vid ombyggnaden av Örskärs fyr. Jämsides med utbildningen skaffade han sig sedan praktik på husbygge och arkitektkontor i

Stockholm och i Vasa i Finland. Sommaren 1858 deltog han i arbetena på Brämön och ritade också ett förslag till kapell där, liksom tre år senare ett i Sandhamn. Han var även med om reparationsarbeten på Grönskär och Korsö.

1860 avslutade Gellerstedt sin arkitektutbildning med att göra det stora slutprojektet vid akademien, ett bibliotek, för vilket han fick den högsta utmärkelsen, den kungliga medaljen. Med den följde också det statliga resestipendiet, men han fick vänta två år på att det skulle bli ledigt. Under tiden drev han egen arkitektverksamhet i Stockholm.

Före sin studieresa 1862 fick han av överfyringenjören Gustaf von Heidenstam uppdraget att göra ritningarna till Sandhammarens två fyrtorner, de första av de berömda "Heidenstamsfyrarna". Bygget kom

A.T. Gellerstedt i femtioårsåldern, några år efter det att han lämnat fyringenjörstjänsten.

Foto: Reproduktion ur Gellerstedts
"Samlade dikter"

igång samma år, men då hade Gellerstedt kommit iväg på sin resa till Tyskland, Frankrike och Italien. Av sin lärare professor F.W. Scholander hade han fått instruktion att särskilt studera järnkonstruktioner, vilket han samvetsgrant började med redan i Hamburg. Han arbetade sedan under en tid på en arkitektateljé i Paris.

Sommaren 1864 kom Gellerstedt hem från resan till en fast anställning som ingenjör vid Lots- och fyrinrättningen. Omedelbart beordrades han att tjänstgöra vid utrustningen av fyrskippet Grundkallen. De fyruppdrag som följde kan inordnas under några olika huvudtyper. En av dem är de plåtklädda järnfyrarna - Ystad 1865, Faludden 1867, Söderstjärna 1870 (också den kom till Ystad nio år senare), När 1872 samt Västergarns utholme 1873 (flyttad till Storkläppen 1890 och till Viskär 1894). På Grimskär uppförde Gellerstedt ett fyrtoner av trä 1865 och på Hanö ett bostadshus sammanbyggt med fyrtorner, likaså av trä, 1869. Trähus med fyrlykta byggdes i olika former också på Måsknöv 1868 och på Dämman 1874.

1869 fick Gellerstedt återvända till Sandhammarens båda fyrtorner för att förstärka dem; nya Heidenstamsfyrar med öppen konstruktion byggde han på Utklippan 1870 och vid Kapelludden på Öland 1872. Till detta kom åtskilliga bostadshus, bl.a. vid Falsterbo, Grönskär, Ölands södra udde, Fårö och Gotska Sandön. Vid Långören uppförde han en lotsåldermansbostad med utkik ovanpå.

Under sin utländska studieresa hade Gellerstedt utvecklat mästerskap

Närbild av Kapelluddens fyr, uppsatt 1872, med Gellerstedts prydliga entrédörr inramad av pilastrar. Fyren var tillverkad av Helsingborgs mekaniska verkstad och var tillsammans med den fyra år äldre Pater Noster den dittills högsta Heidenstamsfyren (32 m)

Foto: Björn Linn, juni 1962

som akvarellmålare. Det fortsatte han att odla under sina uppdrag längs kusterna. Han började också tidigt skriva dikter, för det mesta små naturskisser med gärna idyllisk stämning. Sin första samling *Dikter* publicerade han redan under fyringenjörstiden, 1871. Av de landskap han upplevde syns Öland ha gjort särskilt intryck; bland hans finaste dikter finns tre under den gemensamma rubriken "På Alvaren". I de samlade dikterna, som gavs ut i två volymer efter hans död 1914, finns inte fyrmotivet med, men åtminstone en gång skrev han en dikt till en av sina egna fyrar - Utklippan, tänd 1870. Den dikten hittar man i Britt Dahlströms och Per Rydéns anto-

logi *Fyrar i litteraturen* (1992).

Som bildkonstnär var Gellerstedt både akvarellist och grafiker. Han blev mycket framstående också som etsare. Särskilt berömd blev han för sina akvareller från "Det Stockholm som går" med gamla kåkar och väderkvarnar, som han målade under drygt femtio år. Nordiska Museet har en samling på över 650 stycken, som i urval visades på en fin utställning sommaren 2001.

Gellerstedts fyringenjörstid slutade i och med att han 1877 utnämndes till professor i arkitektur vid den nyinrättade KTH. Han öppnade sina elevers ögon för värdena i de enkla byggnader han tagit så djupa intryck av under sina långa arbetspass ute i landet. Verkningarna slog igenom i den svenska arkitekturen sedan hans elever som Boberg, Clason och andra etablerat sig på allvar under 1890-talet. Själv lämnade han professuren redan efter fem år för att bli intendent vid Överintendentsämbetet, högsta myndighet för det offentliga byggnadsväsendet i riket. 1897-1904 var han som överintendent ämbetsverkets chef. I Konstakademien, där han invalts 1877, var han sekreterare 1881-91, och 1901 invaldes han i Svenska Akademien. Fyringenjören hade gjort en lysande karriär.

Den som vill fördjupa sig i ämnet bör i första hand söka upp Harald Schillers utmärkta monografi *A.T. Gellerstedt*, utgiven av Sveriges Allmänna Konstförening 1931. I Dan Thunmans utomordentliga *Svenska fyrplatser* (2000) finns många av Gellerstedts fyrritningar reproduce-
rade.

Årets VIPP

Styrelsen för Svenska Fyrällskapet har beslutat att tilldela Dan Thunman priset "Årets VIPP" för år 2003. Priset utdelas årligen till enskild person, myndighet, förening eller företag som gjort en betydande insats på ett eller flera av de områden som finns upp-tagna i Svenska Fyrällskapets stadgar § 1.

Styrelsen motiverar sitt beslut enligt följande:

Dan Thunman är en av de personer som tidigast uppmärksammade fyrarnas betydelse som en viktig del av vårt maritima kulturarv. Han har genom sin forskning och sitt engagemang varit en bidragande orsak till att detta kulturarv nu uppmärksammas på ett seriöst och systematiskt sätt av såväl myndigheter som ideella organisationer. Han har på ett förtjänstfullt sätt genomfört den första ordentliga inventeringen av svenska fyrar som nu ligger till grund för en bevarandeplan och han är en respekterad auktoritet inom området.

Dan har ett nära och personligt förhållande till fyrar och fyrpersonal. Detta personliga engagemang har han på ett framgångsrikt sätt kombinerat med ett vetenskapligt

arbetssätt. Han har i sitt arbete visat vikten av att använda både hjärta och hjärna för att nå framgång när det gäller att skapa förståelse för att bevara svenska fyrar och fyrplatser för kommande generationer.

Göteborg den 8 mars 2003

Esbjörn Hillberg   *Johnny Söderlund*
Ordförande   Sekreterare

Esbjörn Hillberg överlämnar "Årets VIPP" till Dan Thunman

Foto: Johnny Söderlund

Intervju med Dan Thunman -Årets VIPP

Hans Rutberg

Gratulerar till utmärkelsen, vad beror Ditt stora engagemang kring fyrar på?
- Den "ärftliga belastningen" är stor; på min mors sida har det funnits lotsar och fyrvaktare i tre generationer. De flesta av dessa har varit verksamma längs Roslagskusten. Min morfar, Konrad Häggroth, tjänstgjorde först på fyrskeppen Grundkallen och Finngrundet och därefter på fyrplatserna Eggegrund, Djursten och Fjärdgrund under 20- och 30-talet för att sluta sin bana som fyrmästare på Björns fyrplats. Min mormor var i ungdomen lärarinna vid lotsbarnskolor på Svartklubben, Eggegrund, Understen och Högbonden och hennes far tjänstgjorde som fyrvaktare på Understens fyrplats i 43 år.

Fyrintresset i Sverige har ökat markant under den sista 10-årsperioden, vilket märks inte minst på antalet böcker som publicerats och på intresset kring Fyrsällskapet, vars medlemsantal snart passerar tvåusen. När Du började forska och skriva om ämnet för tjugo år sedan var ju inte intresset så stort?

- Det stämmer. Då jag skrev min c-uppsats "De bemannade fyrplatserna i ny belysning" på historiska institutionen vid Uppsala Universitet med professor Eva Österberg som handledare i början av 1980-talet var jag ganska ensam med detta intresse. Tidigare hade bland andra Hilmer Carlsson och Erik Hägg skrivit om fyr- och lotsväsen, men under 60- och 70-

talet publicerades det inte särskilt mycket.

Vad handlade uppsatsen om?

- Den behandlade fyrfamiljernas situation på fem fyrplatser i Roslagen: Örskär, Djursten, Understen, Svartklubben och Söderarm. Jag tar t.ex. upp den osämja, som ibland kunde präglade dessa isolerade sambällen. Det förefaller som om det var svårast för kvinnorna, som ofta blev låsta vid hemmet på ett helt annat sätt än männen och som dessutom var tvungna att dela kök, tvättstuga, med mera.

Men denna var en av mina första uppsatser där syftet i först hand var att lära sig skriva ett vetenskapligt arbete. Därför sprider jag ogärna arbetet.

Du gick sedan vidare med forskningen, då vid institutionen för kulturvård på Göteborgs Universitet och skrev 1992 "De svenska fyrarnas bebyggelsehistoria från 1600-talet till 1850. Hur skall detta kulturarv förvaltas?"

Den avslutande delen av titeln är ju mycket aktuell, men såg Du redan då vad som höll på att ske?

- Utvecklingen, som gick över automatisering av fyrar, ledde under 60- och 70-talen till avbemannning av fyrplatser och även till att gamla fyrar släcktes, som exempelvis Måseskär och Pater Noster. En konsekvens av avbemanningen var att underhållet försämrades.

För att förbindra rivning och utförsäljning bildades på vissa platser lokala bevarandesällskap.

Under 1980-talet samverkade flera myndigheter med Sjöfartsverket för att kunna hålla fyrplatser bemannade, exempelvis försvaret, SMHI, Naturvårdsverket och ibland även Skärgårdsstiftelsen. Trots denna samverkan avbemannades allt fler fyrar av ekonomiska skäl och i år kommer Sveriges sista bemannade fyr att försvinna i och med att bemanningen vid Holmögaddis fyrplats dras in. Denna utveckling var tydlig lång tidigare.

Sjöfartsverket och Riksantikvarieämbetet gav Dig - bland annat beroende på det som kom fram i Din uppsats - uppdraget att göra en bebyggelsehistorisk dokumentation av alla landets tidigare bemannade fyrplatser år 1999. Den bok som gavs ut året efter är ett praktverk, som jag kan rekommendera alla fyrintresserade att inhandla. Din kartläggning låg också till grund för den lista på 25 fyrar som anses värda att bevara ur nationell synpunkt.

Men hur går det med de övriga av Sveriges c:a 2000 fyrar?

- Hotbilden idag är starkare än den var för 10 år sedan. Detta trots att vi har utnyttjat de senaste fem åren bra i och med bildandet av Fyrsällskapet, som bidragit till att väcka intresset hos allmänheten. Sällskapet har också genomfört den första nationella fyrbevarande-konferensen i Göteborg i september 2001 där representanter för olika myndigheter träffades och gemensamt diskuterade frågan.

Det är nu viktigt att Sjöfartsverket inte har för bråttom med den aviserade utförsäljningen av fyrplatser.

Olika alternativ till finansiering, bevarande och utvecklande av fyrar och fyrplatser diskuteras och kanske kan olika goda lösningar komma inom ett antal år och då får det inte vara för sent.

En nationell fyrstiftelse skulle kunna vara lösningen på många problem. Vare sig vi får en sådan eller inte så tror jag att vi i framtiden kommer att se flera intressenter i detta arbete, såsom kommuner, hembygdsföreningar, båtklubbar etc.

Vad behövs göras, tycker Du?

- Först vill jag säga att klassningen av 25 fyrplatser som nationella arv är någonting mycket bra. Genom denna åtgärd säkerställer vi inför framtida generationer en avgörande och viktig del av fyrväsendets historia. Förhoppningsvis kan vissa kompletteringar göras de närmaste åren.

Vi bör även ta fram specifika bevarande- och utvecklingsplaner för många fyrar och fyrplatser, ett arbete som måste utföras såväl centralt som regionalt och lokalt.

Tankarna att se till hela eller delar av farleder och deras kulturbistoriska värden bör utvecklas. Då blir det intressant att även koppla samman med ledfyrrar, båkar, kummel och andra sjömärken. Fyrsällskapets sekreterare Johnny Söderlund håller för närvarande på med en inventering i syfte att lyfta fram denna del av det maritima kulturarvet. Varför inte dessutom försöka få staten att ta ett beslut att för all framtid hålla några av våra mest specifika fyrar lysande, vare sig de behövs för sjöfarten eller inte. Enligt Esbjörn Hillberg har ett likande beslut tagits i USA.

Vad tror Du om en nationell stiftelse?
- Det behövs en samordning av intressenter, såväl statliga som regionala och lokala, för att säkerställa bevarandet. En nationell stiftelse, där staten och andra intressenter skapar förutsättningar genom en bra ekonomisk grund är en mycket god idé. Det är något vi verkligen bör eftersträva. Men samtidigt finns det andra krafter som är i rörelse och som kan leda till något mycket bra i framtiden. Intresset för kustlandskapens kultur ökar i Sverige och olika hembygdsföreningar och segelsällskap skulle kunna hjälpa till med bevarande och utvecklande av det marina kulturarvet. Norge kan här tas fram som ett gott exempel. Där gjordes tidigt en inventering av fyrar och sjömärken och dessutom tillskapades intressföreningar, s.k. kystlag. I hela Norge finns över 80 lokala kystlag som är samlade i en landsomfattande organisation, "Forbundet Kysten", vars mål är att värna norsk kustkultur genom att bevara fartyg, byggnader och marina anläggningar. Föreningen driver också ett upplysningsarbete för att öka förståelsen för

värdet av mänskliga och kulturella traditioner i kustlandskapet. På samma sätt borde vi i Sverige kunna nå ett gott resultat genom att de krafter som vill bevara och utveckla olika delar av vårt marina arv samverkar. Det pågår sedan några år tillbaka ett arbetet med att starta kustlag utmed den svenska kusten. På hemsidan "Kustguide" kan man läsa vidare om detta och många andra intressanta projekt.

Övriga funderingar?

- Det är hög tid att skapa ett museum över det svenska Fyr- och lotsväsendets historia, vilket skulle kunna belysa dessa verksamheter från många olika aspekter. Sjöfartsverket tog ett initiativ i frågan för några år sedan men jag tror att frågan i dag är vilande. Även i denna fråga bör Svenska Fyrsällskapet kunna agera.

Till sist: vilka är dina favoritfyrplatser? Understen, Örskär, Stenkyrkehuk, Måseskär, Högbonden ... - nej, det är svårt att ge något bestämt svar på den frågan.

Vårt nyaste fyrvandrarhem

Mats Carlsson Lenart

Fyrplatsen Stora Fjäderägg i Östra Kvarken börjar i år marknadsföras på allvar som ett utflyktsmål där man även kan övernatta. Resan med slup från Holmön till fyren är ett nöje i sig.

Stora Fjäderägg är en liten ö, c:a tre distansminuter öster om Holmön, precis där Bottenhavet trängs ihop och blir Bottenviken. Holmön i sig är

en egen liten värld med 90 bofasta och 45 minuter med färja till Norrfjärden som ligger c:a 2,5 mil norr om Umeå. Ön med det inspirerande namnet Stora Fjäderägg är alltså en avlägsen plats. Så är det också den stora stillheten som härskar på ön med stora klapperstensfält, sandstränder och snår av enbuskar. Fågellivet

Stora Fjäderäggs fyrvandrarmhem

Foto: Med tillstånd av STF

är mycket rikt och den gamla fyrmästarbostaden används sen länge som fågelstation.

Fyren tändes 1851 vid en tid då det fortfarande bodde fiskare och säljägare på ön, främst inflyttade från Österbottens kustland, tvärs över Kvarken. Tornet var från början 10,7 meter högt men höjdes 1918 till 13,5 meter. Stora Fjäderäggs fyr automatiserades 1967 och fyrvaktarna lämnade ön. Vandrarhemmet är inrymt i de gamla fyrbiträdesbostäderna och öppnades som turistlogi år 2000. Från och med i år är Stora Fjäderäggs vandrarhem med i STF:s förteckning. Det är Holmöns Båtmuseum som driver vandrarhemmet som har 16 bäddplatser och självhushållskök.

Själva båtmuseet ligger i Byviken på Holmön där den lilla vägverksfärjan från fastlandet lägger till. Det är ett mycket fint museum öppnat 1998 och består av ett helt komplex olika byggnader, mest iögonfallande är den från finska kusten inspirerade båken där man kan gå upp och njuta utsikten över hav och öar.

Från Båtmuseet utgår också resan till Stora Fjäderägg och den företas med "slupen", ett nybyggt exemplar

av en gammal båttyp som förr användes för Holmöns transporter över Kvarkens öppna vatten till fastlandet. Den vackra 10,5 meter långa båten har både segel och motor. Resan Holmön - Stora Fjäderägg tar c:a 40 minuter.

Holmön-arkipelagen har mer att bjuda på för fyrintresserade besökare än Stora Fjäderägg. Berguddens fyr ligger på själva Holmöns västra kust och är en liten pärla i nationalromantisk stil (byggd i trä 1896), c:a tre kilometer från färjeläget. Genom Båtmuseet går det av få visning.

Längst söderut på Holmöarnas flera mil långa kedja av öar och skär ligger Holmögadd, som fram till 1 januari i år var landets sista bemannade fyr. Nu är även denna klassiska och genom väderleksrapporterna så kända fyrplats övergiven. Tyvärr ligger fyrplatsen, som grundades redan 1760, fortfarande inom militärt område där besöksförbud råder, men förhoppningsvis kommer detta att ändras i framtiden.

Mer info om Stora Fjäderägg och Holmön på

<http://hem.fyrlistorg.com/batmuseum/>

Lotsning i Öresund: En trång och trafikerad farled

Dan Jansson

Öresund är en av världens mest trafikerade farleder, men med fyror så det räcker till. Det anser Lars Göran Ånefors vid Sjöfartsverket i Malmö. Han har en kluven inställning till gamla fyror som till exempel Kullen och Sandhammaren. Personligen tycker han om de gamla fyror, men anser att de inte enbart ska belasta Sjöfartsverkets budget.

- Visst är det romantiskt när man är ute på sjön och ser ljuset från Kullens fyr. Men idag har de gamla fyror i praktiken förlorat sin betydelse för sjöfarten, säger Lars Göran Ånefors när han ställer upp en lördagseftermiddag i november för att berätta om navigation i Öresund under temat "Ledd i leden". Föredraget arrangeras av Svenska Fyrällskapetets programkommitté för Sydsverige och hålls på Tekniska museet i Malmö. En lämpligt vald plats med tanke på de föremål som ställs ut. Här finns både fyror och fartyg med anknytning till sjöfarten i södra Sverige. Föredragshållaren talade för en entusiastisk och intresserad skara medlemmar.

Höga renoveringskostnader

Tjänstemannen Lars Göran Ånefors tycker att det är onödigt att Kullens fyr står "och blinkar ut i Kattegatt till ingen nytta". Medan seglaren och romantikern i honom tycker att Kullen är vacker och bör finnas kvar. Men smakar det så kostar det och senaste renoveringsprojektet beräk-

nas gå på 1,8 miljoner kronor.

- Alla vill att de gamla fyror ska finnas kvar och nu är också en del skyddade enligt lag, men det är svårt att få fram pengar till renovering och underhåll. Jag tycker att det är fel att Sjöfartsverket ska stå för kostnaderna utan pengarna måste komma från andra håll.

Lars-Göran Ånefors är chef för Sydostens sjötrafikområde, som omfattar Skåne-, Blekinge- och Kronoborgslän, med huvudkontor i Malmö och med 100 anställda.

Öresund omfattar farvattnen från Kullen i norr till Falsterbo i söder och är en av världens mest trafikerade farleder med c:a 40 000 passager per år, då är inte det stora antalet fritidsbåtar och färjorna mellan Helsingborg och Helsingør inräknade.

Öresundstullen "lever kvar"

För svensk del började lotsningen i Öresund först 1857, då avskaffades Öresundstullen. Öresundstullen var en dansk transitotull som under tiden 1429-1857 upptogs av danska staten av utländska fartyg som passerade Öresund. Öresundstullen, som från början främst var riktad mot Hansan, infördes av kung Erik av Pommern. Källa: Nationalencyklopedin.

- Även i dag sker den mesta lotsningen på dansk sida eftersom de flesta fartygen väljer att gå i Drogdenrännan mellan Amager och Saltholm. Investeringarna i Flint-rännan, c:a 80 miljoner kronor, i samband med att den fasta Öresunds-

förbindelsen byggdes kan öka trafiken och den svenska lotsningen på sikt, anser Lars Göran Ånefors.

Men fortfarande är det mindre trafik i södra delen av sundet och därmed i Flintrännan. Varje år bokas ca 4 000 lotsningar och 80 procent av dem går till danska lotsar medan resterande 20 procent går till svenska lotsar. Flintrännan har dock fördelen att den kan ta mer djupgående fartyg än Drogdenrännan.

Vindkraftverk och Öresundsbron

Lars Göran Ånefors anser att den fasta Öresundsförbindelsen är ett hinder för sjöfarten. Men han är nöjd med det antal fyrar och bevakning genom

till exempel GPS som idag finns av sjötrafiken i Öresund. Inför framtiden är han bekymrad över de planer som finns för havsbaserade vindkraftverk och planer på gasledning.

- Det finns idag planer på åtskilliga vindkraftverk som till exempel de 48 som planeras utanför Själland. Och tillsammans med planerna på gasledningar är det självklart att sjötrafiken i det redan trånga och grunda Öresund kommer att påverkas om och när de här planerna förverkligas, avslutar föredragshållaren en intressant föreläsning om lotsningen i Öresund. Ett trångt, högtrafikerat och grunt sund mellan Sverige och Danmark.

Något om ledfyar

Arne Sundström

Jag har en tid varit intresserad av de ledfyar som finns i Stockholms skärgård. Det finns en del om dem i Lotsstyrelsens liggare över fyrplatser och tryckta årsberättelser, nu i Riksarkivet, men det är ändå ganska magert.

Starten

I årsberättelsen för 1881 berättades om en tysk uppfinning, som avsåg lysbojar försedda med en behållare med komprimerad gas. Sådana bojar hade visat sig kunna brinna 30-60 dagar eller längre. Med detta som utgångspunkt utvecklade Lotsstyrelsen en gasoljedriven fyrapparat, som sattes upp på skäret Växlet i norrleden i Stockholms skärgård. Den lyste bra och kostnaderna var inte

Farledsfyren Franska stenarna

Foto: Magnus Rietz

Gamla fyren från 1883 i Kodjupet

anmärkningsvärt höga. Man bestämde därför att sådana ledfyror skulle uppföras längs de viktigaste lederna genom skärgården och i Mälaren.

För varje ledfyra utsågs en tillsyningsman, som bland annat skulle svara för bränslepåfyllning. Sådana verkar ha funnits.

Längs Sandhamnsleden uppfördes en ledfyra på Yxhammarskubb och en vid Gällnöport som tändes 8 september 1882 samt en vid Brödstycket som tändes 14 september 1882. Vid Kodjupet uppsattes två duc d'alber med en ledfyra på den östra, som tändes 19 september 1882. Liknande ledfyror längs norrleden tändes vid Kapellskår den 7 oktober 1882, vid Växlet norra den 24 september 1882 och vid Oranieholmen den 9 oktober 1882.

På Ålandsskåret vid Huvudskär uppsattes också 1882 en ny inseglingsfyra med lins från Korsö och längs leden från Landsort en fyra vid Söderhäll, en vid Lilla Rotholmen, en vid Stendörren och en vid Lång-

Foto: Sjöhistoriska museets samlingar

holmen. I Mälaren ordnades ledfyror hela vägen till fjärden Galten längst i väster.

Jag undrar nu om det finns något foto eller någon teckning av dessa första fyror, som nog alla hade fyrlhus av trä, eller någon konstruktionsritning av deras blänkapparat enligt ingenjör L. Lindbergs modell.

Under 1883 kompletterades ledfyror längs norrleden med en vid Svedudden, en vid Tyfö, en vid NO udden av Yxlan, en vid Staboudde och en vid Nykvarnsholme. Längs Sandhamnsleden ordnades nya fyror Galtholmen och Lindalen, och leden från Landsort fick en fyra vid Kofoten. En ledfyra uppsattes slutligen i Boo vid inloppet till Baggensstaket, vilken tändes 8 september.

Kodjupet fick också detta år en ny ledfyra sedan den första blivit påseglad. Till denna, som liksom företrädaren bestod av en dykdalb med en ledfyra på sidan mot Rågholmen, finns en ritning i Riksarkivet.

Övergång till fotogen och cylindriska fyrhus

Dessa första ledfyror kompletterades och moderniserades senare. En sista ny gasoljefyr uppsattes på Växlets södra sida 1886, men de följande åren övergick man till fotogenbrännare av Lyths konstruktion.

Från 1890 började man ersätta de äldre fyrkurarna med cylindriska av järn, de första på Galtholmen och Lindalen. År 1891 fick Staboudde en riktig fyrkur, och Yxhammarskubb fick 1892 ett runt järnhaus på ett 5 meter högt betongkummel, som gjorde att fyren syntes ända från Sandhamn. Detta år uppsattes även fyror med cylindriska järnhaus på Skötkubben och Ådkubben söder och väster om Sandhamn, så att leden söder om ön även blev fyrbelyst. Både på Furuholmen innanför Vaxholm och på Grönö udde uppsattes en linsfyr i en rund, vitmålad fyrkur av järn 1895.

Åttkantiga fyror

År 1900 satte man upp nya fyrkuror av järn för Kofotens och Långholmens fyror. De var åttkantiga, i stället för den cylindriska modell man tidigare använt, och stod på 2 meter höga betongkummel. En liknande fyr uppsattes 1904 på grundet Saltsäcken vid Dalarö, där på ett underlag av granit.

År 1905 uppfördes en ny fyr vid Furusund, vilken ersatte Yxlans gamla fyr som nu revs ner, och en ny mindre fyr sattes upp vid sydvästra Yxlan. Växlets norra fyr sattes upp på en bock och fick rött, vitt och grönt klippsken.

Stockholms stads fyr på Sandö sugga

En fyr med en särskild historia bakom sig är den på Sandö sugga, som uppsattes 1900. Den finansierades helt av Stockholms stad, och bakgrunden var följande. Som jag berättade i en artikel i S:t Eriks Årsbok 1999 om strömmingens väg till Stockholm började det på 1870-talet bli en konflikt mellan de första ångbåtarna i vintertrafik via Sandhamn och de skärgårdsbor, som forslade sin strömming över isarna till Värmdölandet. Man löste en del av problemet genom att ordna färjor över isrännan på ett par ställen, bland annat vid Gällnöport.

År 1874 ordnades den första färjleden över isrännan här, sedan staten skjutit till 500 kr för inköp av en färja. Från 1885 betalade Stockholms stad sedan varje år en ersättning till de skärgårdsbor som skötte denna färjefart. Isrännan genom Gällnöport gick dock genom de bästa platserna för isnotfiske vid Gällnö och Grinda. Efter klagomål från skärgårdsborna skrev Värmdö kommun därför 1891 till Kungl. Maj:t och begärde att vinterfarleden skulle flyttas till Sandöfjärden. Stockholms stad var dock bestämt emot en sådan åtgärd, eftersom isrännan då skulle förlängas och kostnaderna för att hålla den öppen skulle öka. I februari 1897 ändrade sig staden dock, efter leveransen av den första egna isbrytaren "Isbrytaren", och gick med på förändringen. Färjan över isrännan flyttades då till ett bättre läge vid Kalvön mitt emot Boda.

Den nya vinterfarleden saknade emellertid den fyrbelysning som

fanns längs leden via Gällnöport, och Lotsverket ville inte stå för den ökade kostnad som ledfyrary längs bägge lederna skulle kosta. Stockholms stad tog då på sig hela kostnaden för en fyr uppe på Sandö sugga. (Idag står en enklare variant ute i vattnet, sedan en stor del av ön sköljts bort!) Stockholms stad fick därefter 1905 tillstånd att uppsätta fyrary vid Blockhusudden, Loudden och Kungshamn, eftersom Lotsverkets ansvar slutade vid hamnområdet.

Acetylenyas nytt fyrbränsle

Fyrapparaturen på ledfyraryna förbättrades successivt, och fotogenbrännarna ersattes i början av 1900-talet med nya enligt Daléns uppfinning där bränslet var acetylenyas upplöst i acetone, förvarat i en järnbehållare med porös massa. En försöksboj lades ut 1905 och framgången verkar ha varit nästan total.

En acetylenfyr av Daléns modell uppsattes 1906 vid Södra Växlet med ett fundament av betong och granit, sedan den gamla fyrary utrangerats, och 1907 fick Prickgrundet, Skötkubben, Ådkubben, Yxhammarskubben, Klövholmen, Galtholmen, Gällnöport, Sandö sugga, Lindalen, Brödstycket och Furuholmen också sådan modern utrustning.

Med erfarenheterna från dessa fyrary utvecklade Gustaf Dalén sin fyrbelysning med en solventill som såg till att fyrary inte lyste på dagtid, och 1910 föreslog han att Blockhusudden skulle förses med en sådan utrustning. Staden var först osäker om den skulle fungera, men AGA fick lov att göra en sådan ändring på eget ansvar.

Ledfyrary från 1913 vid Lervik, Österåkers kommun

Foto: A. Sundström, juli 2002

Den inlöstes sedan av staden 1915. Fyrary vid Loudden ändrades på samma sätt 1918.

En mindre fyrlykta som inte tillhörde Lotsverket uppsattes 1908 på Jutholmen vid Dalarö men ersattes av en riktig fyr i verkets regi 1913. På ön Hästvilan vid Mjöllkö uppsattes en fyr 1910 med åttkantigt fyrhus från Linköpings gjuteri, men redan 1913 flyttades den till ön Ekören intill. Fyrary på Oranieholmen ersattes samma år av en ny i Lervik på fastlandet.

År 1912 fick Kalvön i farleden Sandhamn – Stockholm ett fyrorn av betong och järn med AGA-belysning, och samma år fick Stendörren och Lilla Rotholmen nya fyrkurar av järn och samma belysning. Även Söderhäll och Kofotens fyrary fick 1913 AGA-belysning.

År 1916 ordnades fyrbelysning längs östra Saxarfjärden genom att AGA-fyrary sattes upp på Sandkullen,

Ikorn och vid Nyvarp. Den senare flyttades till en ny byggnad 1931. Vid Karlsudd och västra Granholmen uppsattes fyror 1919, av vilka den förstnämnda flyttades till Bogesundsgrundet 1926. Kodjupets tidigare fyr, som satt på en järnställning på stenkista, ersattes av en riktig fyrkur 1922. (Den finns ju kvar men är numera släckt och utgör bara ett kummel.)

Utän att gå in på hela den fortsat-

ta historien – under 1930-talet tillkom många fyror - vill jag avsluta med att berätta att fyren på Loudden år 1931 ersattes av två nya fyror, den ena på ön Libertus och den andra på Värtagrundet.

Den förstnämnda är tydligen den sista i landet med bibehållen AGA-utrustning. Carl-Henrik Ankarberg lyckades på 1990-talet efter mycket lobbyarbete få den godkänd som ett kulturminnesmärke.

Järlasjöpiren, ny fyr i Järlasjön i Nacka - N 18° 09,27 O 59° 18,24

Sten Svensson

AB Gasaccumulators (AGA) byggnader i Järfa 1904, en liten verkstad och en fyllnadsanläggning för acetylen, vilka nu rustas upp och bevaras.

Foto: AGA

I Järlasjön, som står i förbindelse med Saltsjön via Sicklaslussarna och Hammarbysjön, byggs nu en ny stadsdel i Nacka.

Järfa, Gustaf Daléns och Gustaf de Laval's gamla industriområde i Nacka,

förvandlas nu till Järfa Sjö, en modern småstad för 1 500 boende och arbetsplatser för 1 500 personer.

Till våren 2003 har c:a 750 boende flyttat in och c:a 250 personer arbetar redan i området. HSB, Riksbyggen och Wihlborgs utvecklar nu Järfa till

en modern och attraktiv stadsdel för både arbete och boende där AGA:s byggnader och större delen av de Lavals byggnader bevaras. Flera bostadshus kommer att ligga på bryggor och på piren.

Den nya piren i Järsla Sjö, som sticker ut 60 m i Järslasjön, börjar nu bli klar. En AGA-fyr har placerats längst ut på piren i Järslasjön, dels för att synliggöra piren för sjöfarten i Järslasjön när nu Sicklaslussarna öppnar till våren, dels åminna om AGA:s tidiga verksamhet i området

AGA i Järsla 1904-1912

- Märkligt, mycket märkligt, säger Gustaf de Laval. Platsen är Gustaf de Lavals kontor i Järsla för drygt 100 år sedan. Den unge bondpojken Gustaf Dalén från Stenstorp i Västergötland hade precis visat de Laval, som då var vårt lands störste uppfinnare, sina ritningar på en mjölkfettprovare. de Laval var imponerad och förundrad. Gustaf de Laval hade nämligen strax innan tagit patent på en liknande apparat. Båda ovetande om varandra. de Laval uppmuntrade Dalén att studera och lovade honom anställning efter studierna. Dalén studerade fyra år på Chalmers och ett år vid Polyteknikum i Zürich. Där kom han i kontakt med den franska utvecklingen av gasdriven belysning.

Efter återkomsten till Sverige fick han tillfälle att ägna sig åt experiment och kom efter några år till AB de Laval ångturbin i Järsla. Experiment och uppfinningar gällde här allt ifrån detaljanordningar för turbiner, elektriska maskiner, pastöriseringsapparater för mejerier och mjölkkningsmaskiner. Men det var acetylenbelysningstekniken som särskilt blev

Fyren på piren i Järslasjön med Globen och Hammarbybacken i bakgrunden

Foto: Järsla Sjö Exploatering AB

föremål för hans arbeten. Till Svenska Karbid & Acetylen AB i Järsla, som hade förvärvat patenträttigheten på gasackumulatorer, kom Gustaf Dalén 1901-1903 som verkstadschef. 1906 blev Dalén överingenjör vid AB Gasaccumulator vilket då hade övertagit Svenska Karbid & Acetylen AB:s verksamhet. Redan 1904 gjordes den första gasinstallationen till Lotsverket för Gåsfetens fyr i västra inloppet till Ronneby. Denna fyr kompletterades 1906 med en klippljusapparat från AGA.

Gustaf Daléns stora uppfinningar av klippljusapparaten, solventilen, AGA-massan och Dalénblandaren uppfanns och började att kommersiellt tillverkas under AGA:s tid i Järsla 1904 till 1912. Under AGA:s sista år i Järsla pågick också tillverkning av företagets stora genombrottsorder av fyrssystemen till Panamakanalen. Samma år blev Gustaf Dalén blind efter en sprängolycka i ett grustag i

Alby samt fick Nobelpriset i fysik.

AGA:s gamla fabrik i Järla, omfattande stoppningsverkstad och kontor samt en sprängstuga kommer att bevaras. Företagsnamnet "Aktiebolaget Gasaccumulator" på den putsade fasaden kommer att renoveras. Vid schaktningsarbeten vid sprängstugan har också ett antal ugnar hittats i grundmuren som använts för att värma upp golvet under stugan för att torka gastuberna. Ett av radhusen har flyttats för att kunna göra dessa ugnar synliga och åminna om AGA:s tidiga verksamhet.

Den nybyggda fyren, som kommer att heta "Järlasjöpiren", kommer att lysa med grönt, rött och vitt sken i sektorer ut mot Järlasjön. Tändning kommer att ske våren 2003 då

Sicklaslussarna mellan Sicklasjön och Hammarbysjön åter öppnas upp efter ombyggnad i samband med arbetena för Södra länken. Denna sjötrafikled utgör en del av den gamla Kungsleden som ledde genom Järlasjön vilken under vikingatiden, jämfört med idag hade ca 5 m högre vattenstånd, var den kortaste vägen söderifrån när man skulle till Mälaren och Birka.

Fyren byggs och drivs av Järla Sjö Exploatering AB som är ett samprojekt mellan HSB, Riksbyggen och Wihlborgs Fastigheter. Sjöfartsverket är inblandat avseende godkännande av sektoreringen. För ytterligare information se <http://www.jarlasjo.se>

Fyrsällskapet på båtmässan "Allt för Sjön"

Magnus Rietz

För första gången deltog Fyrsällskapet i år på båtmässan "Allt för Sjön". Stockholmsmässan AB hade välvilligt ställt upp med en gratis monterplats, vilket härmed vördsamt tackas för.

Utan överdrift kan enkelt sägas att vårt deltagande blev en succé. Montern var mycket strategiskt belägen och väl synlig med hela tolv meters frontlängd. Två till tre av våra medlemmar fanns samtidigt på plats i ett rullande schema och informerade om vår verksamhet. Temat med text och bilder på stora väggskärmar underströk Fyrsällskapets ställning mot Sjöfartsverkets planer på utförsäljning av fyrar och fyrplatser till privata intressen. Vår namninsamling mot

Svenska Fyrsällskapets monter på båtmässan "Allt för Sjön". Med på bild är Magnus Rietz och Erik Sundström.

Foto: Thomas Wester

detta väckte en djup och engagerad sympati och skrevs på av flera tusen mässbesökare. Nu vet vi att det råder full enighet bland landets båtfolk om våra fyrars fortlevnad och kulturbevarande. De ska fortsätta att tillhöra folket och de ska fortsatt hållas tända och tillgängliga för allmänheten.

I montern delades även sällskapets nya informationsbroschyr ut liksom såldes det olika fyrböcker till s.k. mässpriser, vilket rönt stor framgång.

I sådana här öppna sammanhang är alltid det mest intressanta de trevliga, nyfikna och inte sällan spännande människor som stannar upp i mon-

tern och språkar en stund. Ofta nog har många små intressanta saker att förtälja om fyrar och framför allt fyrfolk de själva upplevt respektive stött på i livet. Vi fick t.ex. besök av några f.d. fyrvaktare som glädde sig åt att just deras tidigare undanskymda liv och gärningar äntligen lyfts fram och värderas.

I dessa stunder är all möda nedlagd på monter, allt fix och alla långa pass på mässan som bortblåsta. Man får direktkontakt i så att säga rakt nedstigande led med själva kärnväsendet i Fyrsällskapets verksamhet. Det kan vi inte få för mycket av.

Ny fyrlitteratur

Farleder, fyrar och hamnar längs Ostkusten presenteras i ny kustguide

"Landsort - Skanör" heter en ny kustguide från Nautiska Förlaget. Huvudförfattaren Catharina Söderbergh, som också är medlem i Svenska Fyrsällskapet, tar med läsarna på en fantastisk långtur längs svenska Ost- och Sydkusten, där fyrarna är viktiga och omistliga hållpunkter utefter de ofta trånga och grundfyllda farlederna. En annan av Fyrsällskapets medlemmar, Dan Thunman, som också är författare till praktverket "Sveriges fyrplatser", har gjort en historisk översikt över framväxten av svenska fyrplatser utefter framförallt Ost- och Sydkusten i boken. Han beskriver den stora betydelse som fyrarna haft för båtfarare alltsedan Landsort och Falsterbo tillkom på 1600-talet. I boken finns vidare nygjorda hamnskisser över 160 naturhamnar och flygfoton över 100 gästhamnar. Viktig information för alla fyrentusiaster är hur man tar sig ut till olika öar och fyrplatser, bl.a. Dämman i Kalmarsund, som fått en ny framtid.

Boken som är inbunden med mjuka flikförsedda pärmar är på c:a 380 sidor, 170 mm x 240 mm och med drygt 200 färgbilder inkl. flygfoton. Cirkapris 465 kr. "Landsort - Skanör" finns att köpa i bokhandeln från och med slutet av april 2003.

Den går också att beställa direkt från Nautiska Förlaget tel 08-677 00 00, e-post: forlaget@nautiska.com. Ett introduktionspris på 395 kr + porto gäller t.o.m. 31 juli 2003.

Catharina Söderberg

Notiser

Internationella Fyrdagen

Idén om en "Internationell Fyrdag" väcktes främst av intressenter i Storbritannien. Förra året firades denna dag i augusti bl.a. i dessa länder med olika begivenheter. Fyrsällskapet, som erhöll ett relativt sent besked, avböjde deltagande år 2002.

Engelsmännen har rapporterat en stor publikframgång och ett stort intresse för detta objekt. I år, 2003, skall internationella fyrdagen gå av stapeln söndagen den 17 augusti och nu skall Fyrsällskapet delta. En arbetsgrupp skissar på hur dagen skall marknadsföras i media, vilka fyrrar på olika kuststräckor som skall hållas öppna för allmänheten med guider och slutligen hur faktaskyltar och broschyrer skall utformas.

Vi är intresserade av att få guider till fyrrarna och naturligtvis också av andra bra förslag.

Ring gärna	Christian Lagerwall	011-191193
	Ingvar Persson	0498-34107
	Harry Sellmann	0302-14206

Harry Sellmann

Vägen till fyren

En ändring i vägmärkesförordningen som gäller från 1/7 2002 gör det möjligt att vägvisa till turistiskt intressanta mål. Dessa vägmärken är bruna med vit text och vita symboler. Fyren Långe Erik är utmärkt på detta sätt (se hemsidan). Vad krävs då för att få tillstånd att märka ut turistmål? Restriktiv inställning gäller, det som skall visas till skall röra saker av nationellt intresse. Enligt Jonas Malmstig på Vägverket kan det röra sig om några fyrrar i Sverige. Rekommendationen till medlemmar som vill märka ut en fyr är att kontakta respektive länsstyrelse och sedan vägverket och hänvisa till denna förordning.

Hans Rutberg

Fyrsemestra i Kroatien!

Vill du tillbringa din semester i en fyr utefter den kroatiska kusten i forna Jugoslavien kan du få goda tips på www.croatia.hr och www.skyeuro-pe.com. Kvaliteten på fyrboendet är mycket varierande och beroende av prisnivån. Efterfrågan är stor så man bör vara ute i god tid.

Maria Elsby

Notiser

Tips till Dig som bilar i England

Förra sommarens biltur i Wales innehöll fyrbesök och fyrboende av högsta klass. Här kommer några tips: *The Old Lighthouse, St. Ann's, Pembroke-shire* nära Milford Haven, fint boende, självhushåll. Nära till Skockholm och Skomer, två av vikingar besökta öar (tel 0044 1437 7816 67).

The Lighthouse, Greate Orme's Head, Llandudno. Unikt boende i Wales mest exklusiva Bed and Breakfast med möjlighet att bo i lanterninen. (www.lighthouse-llandudno.co.uk)

En annan intressant fyr att besöka är South Stack nära Holyhead på Anglesey med fantastisk utsikt och fina möjligheter att studera fågellivet kring de höga klipporna. Ingen övernattnig möjlig.

Kristina Söderlind och Hans Rutberg

Svenska Fyrsällskapets lokal

Svenska Fyrsällskapet hyr sedan en tid tillbaka ett kontorsrum på Postgatan 8 i centrala Göteborg. Rummet ligger i en gammal 1700-talsbyggnad i anslutning till Kronhusbodarna i Nordstan. Rummet används för administrativt arbete och för vårt arkiv. Här förvaras också våra fyrböcker, sjökort, fotografier m.m. I anslutning till rummet finns ett mindre sammanträdesrum som vi kan låna för möten etc.

Johnny Söderlund

Fyrskeppet Finngrundet

fyller 100 år i år och Museifartygen i Stockholm kommer att fira detta bl.a. under Skärgårdsmässan på Djurgården den 30 maj - 1 juni.

Just nu håller korgmakare Stig Larsson på att fläta en ny toppkula som skall hissas i aktra masten och vi kommer att skjuta med signalkanonerna och bjuda in gamla fyrskeppsbesättningar från Öregrund m.m. Museifartygen öppnar sedan för sommarsäsongen den 7 juni och håller öppet t.o.m. den 30 augusti. Detaljinfo går att få på Vasamuseets hemsida www.vasamuseet.se.

Bodil Sundström

Fyrrar uppåt väggarna

Har du vägarna förbi så titta in på vårdcentralen i Kärra/Rödbo på Hisingen i Göteborg. Där har konstnären Camilla Büchel dekorerat vänt-rumsväggarna med flera av våra mest kända västkustfyrrar.

Marie Svensson

Efterlysningar

Amiral Kreügers vindmätare

Finns det någon som har ett foto som visar amiral Johan Henrik Kreügers vindmätare på plats på taket till fyrmästarbostaden på Holmögdadd? Hör i så fall av dig till Tage Andersson, Skolmästaregatan 59, 602 09 Norrköping eller tel. 011-311264.

Tage Andersson

Projekt Fasta Sjömärken

I samarbete med Riksantikvarieämbetet och Sjöfartsverket arbetar jag just nu med ett projekt som handlar om fasta sjömärken. Det gäller båkar, stångmärken och kummel. Avsikten är att genom bl.a. arkivstudier ta fram en historisk databas som snabbt kan ge information om märkenas ålder, förändringar m.m. Jag hoppas också att så småningom kunna få fram en bok i ämnet.

Har Du information som Du vill dela med Dig så hör gärna av Dig. Det kan gälla foton, historier eller liknande. Under våren och sommaren kommer jag också att resa en del och besöka särskilt intressanta sjömärken. Det kan alltså också handla om tips på sådant som Du upplever som särskilt viktigt eller hjälp med t.ex. transporter till något sjömarke som inte är landfast. Du når mig på tel. 031-12 20 52, johnny.s@bredband.net

Johnny Söderlund

Klubbmärken, tröjor m.m.

Vi har följande märken, tröjor, m.m. som du ibland kan köpa på våra träffar men som du alltid kan beställa genom att betala in pengar enligt nedan på vårt P-gkonto nr 1968420-8. Skriv tydligt ditt namn och din adress samt vad du önskar köpa på talongen. Om du beställer tröjor skall du först kontakta Ulla Hillberg för att reservera rätt storlek, tel 031-972148, fax 031-970623, e-mail: ulla@hillberg.com

Fyrbesökshandboken inkl. porto och kuvert, medlem 95:-, icke medlem 195:-.

Klubb nål i metall för rockslaget, 40:- inkl. porto (30:- utan).

Tygmärke att sy på kavaj, jacka, tröja, etc, höjd 6 cm, 40:- inkl. porto (30:- utan)

Dekal, klubbblem tryckt på självhäftande transparent vinyl, storlek c:a 100x100 mm, 10:- (plus porto 5:-).

T-shirt, vit med tryckt klubbblem i färg, storlek: S, M, L, XL, XXL, 130:- inkl. porto (100:- utan).

Tenniströja, blå med ficka och tryckt klubbblem i färg, storlek: S, M, L, XL, 230:- inkl. porto (200:- utan).

Efterlysning

EN YTTERST VIKTIG EFTERLYSNING

Vår kassör, samt styrelseledamot Joakim Agby, vill efter 4 år avgå och vi söker nu hans efterträdare. Joakim kvarstår naturligtvis som kassör tills vidare. Vi skulle därför uppskatta och vara mycket tacksamma om du som läser detta och är intresserad av att vara vår kassör kontaktar Joakim (dagtid 031-643801, kvällar 031-7115935) eller Esbjörn (031-972148).

Du måste ha en dator med Word, Excel samt email. Det är naturligtvis en fördel om du verkat som kassör någon gång men du har mycket hjälp av våra fina program för bokföring samt medlemsregister.

Som styrelsemedlem kan jag garantera att du kommer in i ett trevligt gäng och får uppleva mycket positivt samt bidra till att bevara och utveckla vårt fyrarv.

Hoppas att du hör av dig så snart som möjligt.

Esbjörn 2003-03-10

Kommande träffar m.m.

Esbjörn Hillberg

- **23 april** Stockholm, *"Utsikt över sjödistrikt", fyrfrimärken, grekiska stränder m.m.* (Bertil Kumlien konstnär och författare kåserar om sin resa till 54 fyrplatser 1972).
Anmälan senast 17 april till rickard.westerberg@swipnet.se.
- **26 april**, *Utflykt till Dalénumseet i Stenstorp* (besök också på Gustaf Daléns upptäckarcentrum, Dalénium).
Anmälan i god tid till fyr@brevet.se. Max 30 deltagare.
- **14 maj** Stockholm, *Sjöräddning* (Gunnar Arvidsson, Svenska Sjöräddnings-sällskapet berättar om sällskapets verksamhet).
Anmälan senast 10 maj till rickard.westerberg@swipnet.se
- **17 maj**, *Utflykt till Måseskärs fyrplats* (Leif Lehmann, vår medlem och ordförande i Stiftelsen Måseskär, berättar och visar fyrplatsen).
Anmälan snarast till fyr@brevet.se. Max 20 deltagare. Utflykten ställs in vid otjänligt väder.
- **24 maj**, *Utflykt till Hanö* (Vi får information om öns säregna natur, dess kulturhistoria och beser fyren och fyrplatsen).
Anmälan senast 19 maj till anla.lund@telia.com.

- **13-15 juni**, *Gotska Sandön, utflykt till Östersjöns mest isolerade ö*. Deltagarna bokar individuellt sin resa hos ”Resestugan Visby Resebyrå AB, tel 0498-240450, <http://www.resestugan.se>. Meddela till rickard.westerberg@swinet.se när du bokat resan. Antalet platser är begränsat.
  - **16-19 juli**, *Fyrresa till Åland* (Dagsutflykter görs från Mariehamn med båt till fyrplatserna Lågsjär, Märket, Sälksjär och Kobbå. Klintar. Besök på Sjöfartsmuseet och Pommern.) Deltagarna bokar själv sin resa genom Pia Rehnman, Ålandsresor i Mariehamn, tel 00358 1828040, fax 00358 1828380. pia.rehnman@alandsresor.fi. Anmälan och betalning till Ålandsresor senast 15 april. Minimum 12 deltagare för resans genomförande.
  - **5-7 september**, *Fyrresa till Bornholm och Christiansö* (för information se Blänkets bakre omslagsinsida). Anmälan senast 10 juni till Börje Moberg, tel 031-265865 eller 0708-195865.
  - **17 augusti**, *Den Internationella Fyrdagen* (detaljinformation kommer under våren).
- **Övriga fyrutflykter under våren och sommaren**
Vi prövar ett system där du kontaktar nedanstående utflyktsplatser direkt med förfrågan om tider, anmälan, pris etc.
    - **Fyrutflykt med ångbåt på sjön Mjörn** (kontakta Claes-Åke Schyman, tel 0322-19172).
    - **Nidingens fyrplats** (kontakta Berndt Jonasson, tel 0300-62955).
    - **Dämmans fyrplats** (kontakta Dämman, tel 0485-72844).
  - **Fyrutställningar**
Fyrutställningen eller delar av den som tidigare visats på bl.a. Sjöfartsmuseet i Göteborg visas på Havets Hus i Lysekil fram till årets slut, tel 0523-19670.
-

Du har väl betalt din medlemsavgift!?

Redaktörens ruta

Nästan ett halvt år har gått sedan förra Blänket. Det är värst vad månaderna rasslar iväg trots en lång vinter med ovanligt mycket snö. Nu kommer snart tiden när man kan ge sig ut på "fyrjakt" igen. Själva har vi var kväll gått ner i den lilla hamnen för att kolla att "vår" fyr blinkat som vanligt. Vår fyr är Grötö utanför Grundsund och här har inget falerat.

Några som inte gått i ide under vintern är nya medlemmar till Svenska Fyrsällskapet. Vi har haft en fantastisk tillströmning och är snart uppe i 2000 medlemmar. Det trevliga med det ökande fyrintresset är också att fler och fler hör av sig med bidrag till Blänket. Det känns tryggt för en redaktör. Om du har skickat in artiklar eller förslag till artikelinnehåll så miss-trösta inte om det inte kommer med vid första utgivningstillfället. Allt sätts i pärmar och tas fram till nästa "Blänk". Alla former av inslag är välkomna - gammalt som nytt. Det gäller både att ta till vara gamla fyrminnen och erfarenheter från förr i tiden medan det fortfarande finns medlemmar kvar som kan och vill berätta om det, men också att få fram vad som händer just nu och framåt i tiden. Blänket skall vara en skrift som medlemmarna tycker är rolig att läsa och där det finns något av intresse för alla.

Under halvåret sedan förra Blänket har det hänt en hel del på fyrfronten och allt har inte varit positivt. Sjöfartsverket har fortsatt sin besparingskampanj och sorgligt nog har den sista av våra bemannade fyrplatser, Holmö-gadd, avbemannats. De sista fyrvaktarna har gått i land och ett gammalt fint yrke har upphört att existera.

Hur kommer det att gå med Pater Noster? Renoveringskostnaderna som var beräknade till 7 Mkr har nu stigit till 20 Mkr. Fyren, som togs in till Rönnäng i somras, har nu monterats ner och magasinerats i Uddevalla. För att hålla nere kostnaderna skall man pröva alternativa lösningar såsom att försöka låta renoveringen av fyren bli ett utbildningsobjekt i stadens yrkeskolor och söka efter företagssponsorer som kan bidra med material och yrkeskunskap. Enligt Hans Mannerby, chef för Bohusläns museum som förvaltar Pater Noster, skall en tidsplan vara klar till hösten. Att den anrika fyren kommer att stå ute på skäret igen under 2004 som planerat verkar osannolikt. Att fyren är klassad som nationalarv betyder tyvärr inte att dess framtid är säkrad. Man kan bara önska lycka till!

Svenska Fyrsällskapet har i år för första gången haft en monter på Stockholms båtmässa med en stor tillströmning av intresserade besökare. Vid båtmässan i Göteborg har vi liksom tidigare år också varit representerade. Programkommittén i Sydsverige har haft flera aktiviteter och nu väntar vi bara på att Norrlandskusten och Vätern-Vättern också skall bli representerade på programkommittékartan. En annan liten ljusglimt har varit något så ovanligt som en nybyggd fyr, den i Järlasjö utanför Stockholm.

Hör av dig till mig med brev, mail eller telefon. Alla adressuppgifter finns på Blänkets främre omslagsinsida. Tyck till om tidningen, ge tips om förbättringar m.m. kontakten med läsarna är både positiv och nödvändig!

Maria Elsby

Svenska Fyrsällskapet

Postgirokonto nummer 1968420-8 Fax: 031-970623

Hemsida: www.fyr.org E-mail: esbjorn@hillberg.com

Styrelse

- Ordf. Esbjörn Hillberg, Donsö Backe 16, 430 82 Donsö, tel 031-972148
v.Ordf. Hans Rutberg, Karl Dahlgrensgatan 9, 581 82 Linköping, tel 013-103585
Kassör Joakim Agby, Frigångsgatan 16, 413 01 Göteborg, tel 031-711 5935
Skr. Johnny Söderlund, Haråsgatan 17, 414 62 Göteborg, tel 031-122052
Bertil Arvidsson, Källviksvägen 13, 421 66 Västra Frölunda, tel 031-281313
Suppl. Ulf Schloss, Sten Stures väg 9, 131 47 Nacka, tel 08-716 7492
Suppl. Joakim Söderberg, Juniskärsvägen 163, 862 91 Kvissleby, tel 0702-150362

Redaktionskommitté

- Sammark. Maria Elsbj, Uppegårdsvägen 25, 444 42 Stenungsund, tel 0303-770301
Johnny Apell, Ekedalsvägen 11, 373 00 Jämjö, tel 0455-50021
Leif Elsbj, Uppegårdsvägen 25, 444 42 Stenungsund, tel 0303-770301
Björn Linn, Ringblommegatan 42, 426 68 Västra Frölunda, tel 031-299971
Ingvar Persson, Jungmansg.193, 621 52 Visby, tel 0498-34107
Lennart von Post, Betesvägen 23, 871 53 Härnösand, tel 0611-18790
Dan Thunman, Eksoppsvägen 29, 756 46 Uppsala, tel 018-303932

Programkommitté Stockholm

- Sammark. Christer Nettelbladt, Högbergsgatan 83 5tr., 118 54 Stockholm, tel 08-665 1118
Ulla Ericsson, Folkungagatan 104 2tr., 116 30 Stockholm, tel 08-640 1730
Annika Fransén, Bondegatan 7, 116 32 Stockholm, tel 08-694 9311
Bengt Karlzén, Gimlevägen 42, 182 33 Danderyd, tel 08-753 0708
Thomas Wester, Thengdalsgatan 12, 116 41 Stockholm, tel 08-643 9666
Rickard Westerberg, Gillerbacken 26 8tr., 124 64 Bandhagen, tel 08-997894

Programkommitté Västkust

- Sammark. Marie Tilosius, Båtman Lustigs g 32, 422 57 Hisings Backa, tel 031-526165
Ingvar Dyberg, Vänerens Seglationsstyrelse, Box 6, 662 21 Åmål, tel 0532-18440
Åsa Engström, Östra Fjällgatan 27, 433 62 Sävedalen, tel 031-266017
Rune Johansson, Stamsjövägen 32, 443 39 Lerum, tel 0302-12404
Mirja Lappalainen, Allhelgonagatan 3, 415 13 Göteborg, tel 031-468677
Harry Sellmann, Tallbacken 12, 443 38 Lerum, tel 0302-14206
Göran Sernbo, Rörviksgatan 35, 421 65 Västra Frölunda, tel 031-280955

Programkommitté Norrköping

- Sammark. Christian Lagerwall, Sjöfartsverket, 601 78 Norrköping, tel 011-191000
Lars Andersson, Lidaleden 168, 603 81 Norrköping, tel 011-284398
Bengt-Åke Larsson, Garvaregatan 28, 602 22 Norrköping, tel 011-105962
Roger Larsson, Grundläggaregatan 110, 603 59 Norrköping, tel 011-141154
Hans Rutberg, Karl Dahlgrensgatan 9, 581 82 Linköping, tel 013-103585

Programkommitté Sydsverige

Sammank. Anders Larsson, Hökvägen 7, 227 32 Lund, tel 046-141436
Carina Ask-Christensson, Fasanvägen 6, 232 52 Åkarp, tel 040-464860
Lennart Frii, Småskolevägen 27, 224 67 Lund, tel 046-151083
Berne Mattsson, Skatvägen 1, 230 44 Bunkeflostrand, tel 040-152562
Ingvar Skaneland, Tenorgränden 9, 224 68 Lund, tel 046-149176
Håkan Thyberg, Falsterbovägen 39 B, 239 33 Skanör, tel 040-473065

Programkommitté Gotland

Sammank. Ingvar Persson, Jungmansg.193, 621 52 Visby, tel 0498-34107
Mats Björck, Majstre, Sundre, 620 10 Burgsvik, tel 0498-497422
Barbro Sandström, Jungmansg. 193, 621 52 Visby, tel 0498-34107
Göran Storm, Mörtvätsvägen 23, 620 30 Slite, tel 0498-220098

Återtändningskommitté OCCAS

Sammank. Magnus Rietz, Box 1195, 131 26 Nacka Strand, tel 08-601 9540
Ingmar Alverdal, Tingshuset, 620 12 Hemse, tel 0498-483483
Ingvar Persson, Jungmansg.193, 621 52 Visby, tel 0498-34107
Erik Sundström, Box 40, 130 39 Sandhamn, tel 08-5715 3453

Övriga funktionärer

Revisor Rune Johansson, Stamsjövägen 32, 443 39 Lerum, tel 0302-12404
Revisor Lars Ledelius, Sjöbacken 4, 427 37 Billdal, tel 031-911642
Rev.supp. Erik Nordström, Liaholm 2204, 310 60 Ullared, tel 0346-39091
Valbered. Leif Lehmann, Linnegatan 47, 413 08 Göteborg, tel 031-244810
Valbered. Lars Malmquist, Hendelövägen 66, 603 85 Norrköping, tel 011-318777
Valbered. Peter Alexandersson, Silvergnejsvägen 18, 442 95 Håлта, tel 0303-226420
Webmaster Bertil Östling, Kärrgränd 5, 162 46 Vällingby, tel 08-761 6109,
e-mail: bertil.oestling@telia.com

Följande medlemsavgifter gäller för verksamhetsåret 2003:

Enskild medlem bosatt i Sverige	150 kr.
Var extra familjemedlem på samma adress	50 kr.
Ideell organisation i Sverige	250 kr.
Företag/Myndighet i Sverige	1000 kr.
Medlem bosatt inom Europa	220SEK, 30US\$, 20€ el. EUR 30
Medlem bosatt utom Europa	250SEK, 35US\$, 25€ el. EUR 35

Dalénmuseet i Stenstorp

– en del av den svenska historien

Sjömännens där ute i stormen - de skola aldrig glömma honom. Så skrev författaren Erik Wästberg i sin bok "Gustaf Dalén - en stor svensk" 1938 - äret efter att uppfinnaren och Nobelpristagaren Gustaf Dalén gått ur tiden. Och sjömännens glömda betennelser aldrig. Hans revolutionerande uppfinningar inom lyftekens område har genom åren frält hundratusentals sjöfarande liv.

Gustaf Dalén föddes i Stenstorp i Västergötland den 30 november 1869, 1996 - 127 år efter hans födelse, invigdes Dalénmuseet som är inrymt i Stenstorps underbart vackra tingshus från 1884.

Dalénmuseet är ett upplevelsemuseum där den blinde uppfinnarens levnadsvärd skildras, bland annat i ett ljud- och ljusspel med skådespelaren Sven Wollter som berättare.

I museet visas Daléns uppfinningar, kläppapparaten, solvännan, glödsämsbytare och mycket annat. Uppfinningar som gjorde honom känd och berömd

över hela världen. I museet visas även det som föllde i spåret på Gustaf Daléns stora uppfinnarfält. Medicin- och biographistoria, den unika AGA-bilen från 1919 och naturligtvis också AGA-spisen, som Gustaf Dalén experimenterade fram i köket i sin villa, Ekbocken, på Lidingö i mitten av 1920-talet.

Dalénmuseet öppnhållande fr. s. u. 2002 under tiden 1 mars-30 september: tisdag-fredag 10-16, lördag-söndag 12-17. Oktobar-november: lördag-söndag 12-17. December-februari och mars-sommarmånaderna stängt. Under juli månad även naturlogipäset. Grupper nattliga belö året efter berättning.

För ytterligare uppgifter ring Dalénmuseet tel. 0500-45 71 65 eller Fjällöping Turistbyrå tel. 0515-131 95. www.dalenmuseet.se

Fyrresa till Bornholm och Christiansö, 5-7 sept. 2003

Start fredag 5 september kl 07.00 från Shell/Ullevi, Göteborg. På vägen besöker vi Kullens fyr, Helsingborgs hamnfyr och Råå Fiske- och Sjöfartsmuseum. Låcker lunch på Råå värdshus. Överfart till Bornholm på kvällen där vi bor på ett av öns bästa hotell: Ryttergården i Rønne med bl.a. en stor simhall (inomhus) och erkänt god mat.

Lördag börjar med en liten stadsvandring, sedan besök på öns norra del med Hammer Odde fyr och Hammershus. Därefter färja till Christiansö, lunch och guidad tur av ön.

På söndag besöker vi Bornholms södra del med Due oddes berömda fyr, den mäktiga vita sandstranden, några pittoreska småstäder och en rundkyrka. Kl.16.00 går färjan till Ystad och c:a 21.30 är vi åter i Göteborg.

Pris: 3000 kr (enkelrum: 3400 kr) beräknat på c:a 40 betalande deltagare. I priset ingår: logi 2 nätter, del i dubbelrum, 2 bufféfrukostar, 2 luncher, 1 middag samt 2 smörgåsbord på färjan, bussresa i modern säker buss, färjeavgift, vägskatt, rundturer, lokalguide, entré Råå sjöfartsmuseum, reseledare, förmiddagskaffe + cheddargiffel dag 1.

För detaljprogram se www.borjemo.nu

Reseledare och ansvarig för resan är Börje Moberg, tel. 031/265865, 0708/195865 Anmälan sker genom telefonkontakt och insättning av 3000 kr/deltagare på Postgiro 171 98 76-3 SENAST 10 juni 2003.

Tips: Vissa betalkort ger ett avbeställningsskydd. Kontrollera med din bank!

Farledsfyr, Sandhamnns Stångskär

Foto: Magnus Rietz